

Sari Toija

Kiusaaminen päiväkodissa

Kasvattajien keinot ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen

Opinnäytetyö

Kevät 2016

SeAMK Sosiaali- ja terveysala

Sosionomi (AMK) tutkinto-ohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Tutkinto-ohjelma: Sosiaalialan koulutusohjelma

Suuntautumisvaihtoehto: Sosionomi (AMK)

Tekijä: Sari Toija

Työn nimi: Kiusaaminen päiväkodissa: Kasvattajien keinot ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen

Ohjaaja: Helena Järvi

Vuosi: 2016

Sivumäärä: 63

Liitteiden lukumäärä: 2

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli tutkia, mikä päiväkodissa työskentelevien kasvat-
tajien mielestä on kiusaamista ja millaisia kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumiskeino-
ja kasvattajat käyttävät päiväkodissa. Kerron opinnäytetyössä kiusaamisen määri-
telmästä ja muodoista sekä kiusaamisen vaikutuksista lapseen. Kerron myös kiu-
saamisen ehkäisyn ja puuttumisen keinoista.

Tutkimus oli kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Tutkimuksen aineisto on kerätty
teemahaastatteluilta. Haastatteluihin osallistui kahdeksan päiväkodissa työskente-
levää kasvattajaa kahdesta eri päiväkodista. Kasvattajat työskentelivät eri ryhmis-
sä 1-6 –vuotiaiden lasten kanssa. Haastateltavista kasvattajista viisi oli lastentar-
hanopettajia ja kolme oli lastenhoitajia. Tutkimusaineiston analysointimenetelmänä
on käytetty teemoittelua.

Tutkimuksessani kiusaamisena pidettiin jatkuvaa ja tahallisesti aiheutettua toiseen
lapseen kohdistuvaa haitallista toimintaa. Tahallinen leikin ulkopuolelle jättäminen
oli yleisin päiväkodissa esiintyvä kiusaamisen tapa. Muita yleisiä kiusaamisena
pidettyjä toimintatapoja olivat toisen leikkiin puuttuminen, toiselle rumasti puhumi-
nen, lelun ottaminen toiselta, töniminen ja lyöminen sekä toisesta lujasti kiinni pi-
ttäminen. Käytössä olevia kiusaamisen ehkäisykeinoja olivat tunnekortit, keskuste-
lu kiusaamisesta, pelisäännöt, tekojen ja tunteiden nimeäminen, lasten toiminnan
havainnointi, pienryhmätoiminta, lapsen persoonan tunteminen sekä ryhmäyttämi-
nen. Kiusaamiseen puuttumisessa tärkeänä koettiin tilanteesta sivuun ottaminen,
molempien lapsien näkökulman kuunteleminen, myötätunnon herättely, anteeksi-
pyytäminen sekä sopiminen.

Avainsanat: kiusaaminen, kiusaaminen päiväkodissa, kiusaamisen ehkäisy, kiu-
saamiseen puuttuminen

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Degree Programme in Social Services

Specialisation: Bachelor of Social Services

Author: Sari Toija

Title of thesis: Bullying in Kindergarten: Prevention and intervention methods of educators

Supervisor: Helena Järvi

Year: 2016

Number of pages: 63

Number of appendices: 2

The purpose of the thesis research was to find out what is bullying from the kindergarten teachers' and child minders' view and which methods they use to prevent bullying and to intervene in bullying situations in kindergarten. In this thesis I discuss the definition of bullying and its different forms, as well as its consequences to a child. I also discuss the methods to prevent bullying and means to intervene in a bullying situation.

The study was a qualitative research. Research material was collected by thematic interviews which were conducted with eight kindergarten educators working in two separate kindergartens. The educators were working in separate groups with 1-6 year old children. Five of them were kindergarten teachers and three child minders.

The educators interviewed defined bullying as a continuous and deliberately harmful activity against another child. Leaving a child outside a play was the most common way of bullying in kindergarten. Other common ways of bullying were interrupting other child's play, speaking unkindly to another, taking a toy from another child, pushing and hitting and grabbing the other tight. Methods to prevent bullying were feeling cards, discussion on bullying, rules, naming acts and feelings, observation of the children's activities, small group activities, knowledge of the child's personality and grouping. The means that were considered important when interfering in bullying were taking the child out of the situation, listening to both children's perspective, awakening of compassion, apologizing and settling the dispute.

Keywords: bullying, bullying in kindergarten, prevention of bullying, intervention of bullying

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
1 JOHDANTO.....	6
2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TOTEUTUS.....	7
2.1 Tavoite ja tutkimuskysymykset.....	7
2.2 Laadullinen tutkimus.....	8
2.3 Teemahaastattelu.....	9
2.4 Tutkimusaineiston hankkiminen.....	10
2.5 Teemahaastattelujen analysointi.....	11
2.6 Eettisyys ja luotettavuus.....	12
3 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA.....	14
4 VARHAISKASVATUS.....	18
5 LASTEN VERTAISUHTEISSA TÄRKEIDEN TAITOJEN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA.....	20
5.1 Tunnetaidot.....	20
5.2 Sosiaaliset taidot.....	22
5.3 Vuorovaikutustaidot.....	23
6 KIUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA.....	24
6.1 Kiusaamisen määritelmä.....	24
6.2 Kiusaamisen tunnusmerkit ja muodot.....	25
6.3 Kiusaamisen vaikutukset lapseen.....	27
7 KIUSAAMISEN EHKÄISY JA SIIHEN PUUTTUMINEN.....	30
7.1 Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma.....	30
7.2 Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen päiväkodissa.....	31
7.3 Kiusaamiseen puuttuminen päiväkodissa.....	35
8 KIUSAAMISEN VASTAINEN TYÖ PÄIVÄKODISSA.....	39
8.1 Kiusaaminen kasvattajien määrittelemänä.....	39
8.2 Kiusaamisen ehkäisykeinot päiväkodissa.....	41

8.3 Kasvattajien puuttumiskeinot kiusaamistilanteisiin.....	45
8.4 Tieto kiusaamisesta	48
8.5 Kiusaaminen ja puuttumiskeinot tulevaisuudessa.....	50
9 TULOSTEN YHTEENVETO JA TARKASTELU	52
10 POHDINTA	57
LÄHTEET	59
LIITTEET	63

1 JOHDANTO

Tutkimusten mukaan kiusaamista esiintyy jo alle kouluikäisten lasten keskuudessa päiväkodissa. Varhainen kiusaamisen kokeminen voi muodostaa lapselle käsityksen, että kiusaaminen on osa elämää. Tällainen käsitys voi tulla osaksi lapsen identiteettiä, jolloin lapsi alkaa ajatella, että kiusaaminen on osa häntä. (Repo 2015, 14-15.) Kiusatun tai kiusaajan rooli ei ole lapsella vielä pysyvä, joten kasvattaja voi toiminnallaan vaikuttaa siihen, ettei lapselle muodostu vääränlaista toimintatapaa. On tärkeää, että kiusaamista ehkäistään jo päiväkodissa, etteivät vääränlaiset toimintatavat siirtyisi lapsen mukana kouluun.

Kiusaamisen vastainen työ on tärkeää jo päiväkodissa ja haluan tuoda asian opinäytetyöni kautta vielä enemmän näkyväksi. Opinäytetyöni aihe on kiusaaminen päiväkodissa ja kasvattajien keinot ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen. Kerron opinäytetyössäni kiusaamisen ilmiöstä ja siitä, millaisia keinoja päiväkodissa työskentelevät kasvattajat voivat käyttää ehkäistäkseen kiusaamisen muodostumista, ja millä tavoilla he voivat puuttua kiusaamistilanteisiin päiväkodissa.

Varhaiskasvatuslaki (L 19.1.1973/36) pitää sisällään sen, että varhaiskasvatusympäristön on oltava lapselle kehittävä, oppimista edistävä sekä terveellinen ja turvallinen lapsen ikään ja kehitystasoon nähden. Vaikka varhaiskasvatuslaissa kiusaamista ei mainita kirjaimellisesti, liittyy se oleellisesti lapsen kasvuympäristön turvallisuuteen. Näin ollen laki velvoittaa, että päiväkodin varhaiskasvatusympäristössä puututaan kiusaamiseen. Selvitin tutkimuksessani, millaisia kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumiskeinoja päiväkodissa työskentelevillä kasvattajilla on käytössä.

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus ja se on toteutettu teemahaastattelumenetelmällä. Haastattelin kahdessa eri päiväkodissa eri lapsiryhmissä työskenteleviä lastentarhanopettajia ja lastenhoitajia. Ryhmissä oli 1-6 -vuotiaita lapsia. Tutkimuksessa etsin vastauksia kysymyksiin: Mikä päiväkodin kasvattajien mielestä on kiusaamista päiväkodissa? Millaisia keinoja päiväkodin kasvattajilla on kiusaamisen ehkäisyyn päiväkodissa? Millaisilla keinoilla päiväkodin kasvattajat puuttuvat kiusaamiseen päiväkodissa?

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TOTEUTUS

2.1 Tavoite ja tutkimuskysymykset

Tämän opinnäytetyön on tarkoitus tuoda esiin erilaisia kiusaamiseen puuttumisen ja sen ehkäisyn keinoja, joita voisi hyödyntää päiväkodissa kiusaamisen vastaisessa työssä. Tavoitteena on myös tuoda tietoisuuteen se, että kiusaaminen ei ole ainoastaan kouluissa ilmenevä ongelma, vaan jo alle kouluikäisten lasten keskuudessa esiintyy kiusaamista. Tutkimuksessa tavoitteenani on selvittää, miten päiväkodissa työskentelevät päiväkodinopettajat ja lastenhoitajat määrittelevät kiusaamisen päiväkodissa. Tavoitteena on myös ottaa selville, millaisilla keinoilla päiväkodeissa pyritään ehkäisemään kiusaamisen muodostumista ja millaisilla keinoilla päiväkodin kasvattajat puuttuvat lasten kiusaamiseen päiväkodissa. Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksiksi olen asettanut nämä kysymykset:

Mikä päiväkodin kasvattajien mielestä on kiusaamista päiväkodissa?

Millaisia keinoja päiväkodin kasvattajilla on kiusaamisen ehkäisyyn päiväkodissa?

Millaisilla keinoilla päiväkodin kasvattajat puuttuvat kiusaamiseen päiväkodissa?

Nämä ovat tutkimuskysymykset, jotka ohjaavat tutkimusta ja siihen tarvittavien tietojen keräämistä. Tutkimuksessa taustalla olevista tutkimusongelmista muodostetaan aina tutkimuskysymykset. Tutkimuskysymykset muodostetaan, että tutkimusprosessi helpottuisi. Tutkimusongelmasta muodostetut tutkimuskysymykset rakentuvat opinnäytetyön rungoksi. Tutkimuskysymysten lisäksi tarvitaan usein apukysymyksiä. Apukysymysten alla on muita kysymyksiä, joiden avulla saadaan vastauksia ylemmän tason kysymyksiin. (Kananen 2014, 36.)

Opinnäytetyön aihetta valitessani mietin erilaisia varhaiskasvatukseen kuuluvia aihealueita, sillä varhaiskasvatus on minua kiinnostava ala. Olen suorittanut monia työharjoittelujaksoja päiväkodeissa ja niiden aikana olen huomannut, että jo päiväkodissa lasten välillä esiintyy kiusaamista. Erilaisten kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumiskeinojen selvittäminen ja tietoisuuteen tuominen on hyödyllistä, sillä niitä tarvitaan varhaiskasvatuksessa kiusaamisen vastaisessa työssä. Kirjoitin kiusaami-

sesta sosionomin opintoihini sisältyvän ammatillisen esseen ja siitä oli mielestäni luontevaa jatkaa myös opinnäytetyöhön, jonka toteutusta aloin suunnitella huhtikuussa 2015.

2.2 Laadullinen tutkimus

Toteutan opinnäytetyöni kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että tutkimukseen tarvittava aineisto kootaan luonnollisissa tilanteissa luottaen tutkijan omiin havaintoihin ja keskusteluihin tutkittavien kanssa. Laadullisen tutkimuksen kohdetta ei valita satunnaisesti, vaan tutkimuksen kohde valitaan aina tarkoituksenmukaisesti. Tavoitteena laadullisessa tutkimuksessa on saada selville tutkittavien omia näkökulmia. Siihen soveltuvia laadullisia menetelmiä ovat esimerkiksi teemahaastattelu tai ryhmähaastattelu. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan monitahoisesti ja yksityiskohtaisesti sekä pyritään paljastamaan odottamattomia seikkoja. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimussuunnitelmaa voi muuttaa olosuhteiden mukaisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 164.)

Päätin heti toteuttaa opinnäytetyöni laadullisena tutkimuksena. Se on sopivin tapa tutkia valitsemaani aihetta, sillä laadullinen tutkimus on Kanasen (2014, 18-19) mukaan tutkimus, joka soveltuu aineiston keräämiseen ilman tilastollisten menetelmien tai muiden määrällisten keinojen käyttämistä. Kanasen mukaan laadullisessa tutkimuksessa on käytössä sanoja ja lauseita, mutta määrällinen tutkimus on lukuihin perustuvaa. Laadullisessa tutkimuksessa tutkijan kiinnostus on siinä, kuinka ihmiset kokevat ja näkevät reaali maailman. Näiden seikkojen perusteella päätin, että laadullinen tutkimus on sopiva valinta opinnäytetyöni aiheeseen.

2.3 Teemahaastattelu

Halusin kerätä tutkimusaineiston haastattelemalla, koska haastattelun etu on joustavuus. Haastattelussa haastattelija voi toistaa kysymyksen, oikaista väärinkäsityksiä, selventää sanamuotoa ilmauksissa ja käydä keskustelua vastaajan kanssa. Tällainen ei ole mahdollista postikyselyssä, sillä siinä jokainen vastaaja saa samanlaisen lomakkeen. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.)

Valitsin opinnäytetyöni aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun, sillä halusin kerätä tutkittavasta aiheesta tietoa keskustelemalla kasvotusten tutkimukseen osallistuvien henkilöiden kanssa. Tiesin, että teemahaastattelun menetelmää käyttämällä saan varmasti tietoa juuri niistä aiheista, mistä olen eniten kiinnostunut kuulemaan. Se on tärkeää tutkimuskysymyksiin vastausten löytämiseksi. Valitsin teemahaastattelun myös siksi, että halusin vastaajan voivan kertoa vapaasti omin sanoin aiheeseen liittyvistä ajatuksistaan ja kokemuksistaan, jolloin keskustelusta voi nousta esiin uusia kiinnostavia asioita. On hyvä, että teemahaastattelussa saa pyytää vastaajalta tarkennusta tai täydennystä vastauksiin, sillä näin voi välttyä väärinymmärryksiltä.

Teemahaastattelua eli puolistrukturoitua haastattelua käytetään tutkimuksessa silloin, kun tutkittavaa ilmiötä ei tunneta ja kohteesta halutaan saada ymmärrys. Teemahaastattelussa on kyse teemasta ja haastattelusta. Teema on kysymystä laajempi kokonaisuus. Teema tarkoittaa aihetta, josta haastattelussa keskustellaan. Teemahaastattelussa tutkija pyrkii saamaan haastateltavan keskustelemaan tutkittavaan ilmiöön liittyvistä asioista. Haastateltavan kertoman kautta tutkija pyrkii saamaan tutkittavan ilmiön haltuunsa ja kasvattamaan ymmärrystään. Teemahaastattelulle tyypillisiä piirteitä ovat keskusteltavat aiheet ja keskustelun eteneminen vastaajan ehdoilla. Vastaaja saa kertoa vapaasti aiheeseen liittyvistä asioista, mutta tutkija kysyy välillä tarkentavia kysymyksiä ja pitää keskustelun aiheeseen liittyvänä. Tutkija käy haastateltavan kanssa keskustellen teemat läpi ja tekee tarvittaessa tarkentavia ja täydentäviä kysymyksiä. (Kananen 2014, 76.)

Ennen haastatteluihin ryhtymistä tein haastattelujen tueksi teemahaastattelurungon (LIITE 2). Tutkijan kannattaa laatia teemahaastattelurunko ennen haastattelua, sillä etukäteen laadituilla teemoilla tutkija varmistaa, että kaikki tutkittavaan

ilmiöön liittyvät aihealueet tulee käytyä läpi haastattelun aikana. Keskustelun aikana voi nousta esiin myös uusia aihealueita, joista tutkija voi keskusteltava haastateltavan kanssa. (Kananen 2014, 77.) Valitsin haastatteluun seuraavat teemat: Taustatiedot, kiusaamisen määritelmä, kiusaamisen ennaltaehkäiseminen päiväkodissa, kiusaamiseen puuttuminen päiväkodissa, tieto kiusaamisesta sekä tulevaisuuden keinot.

Tutkijan on perehdyttävä tutkittavaan ilmiöön ennen teemahaastattelun tekemistä voidakseen laatia teemahaastattelurunkoon keskustelun aiheet eli teemat (Kananen 2014, 11). Sen vuoksi kirjoitin ensin opinnäytetyön teoriaosuutta ja perehdyin siinä samalla tutkittavaan aiheeseen etukäteen muodostaen teorian avulla keskustelun aiheet. Näin kysymysten laatiminen haastattelua varten oli helpompaa, sillä tiesin, mistä aiheista halusin saada tietoa vastaajien näkökulmasta. Muodostin siis haastattelujen kysymykset siten, että tutustuin ensin aiheesta olemassa olevaan teorian tietoon ja perehdyin tarkasti kiusaamisen ilmiöön ja aiheesta olemassa olevaan tietoon. Sen jälkeen muodostin teorian pohjalta kysymykset, joihin halusin saada vastauksia tutkimukseeni osallistuvien kasvattajien näkökulmasta.

2.4 Tutkimusaineiston hankkiminen

Heti opinnäytetyön suunnitelman tehtyäni ja tutkimusmenetelmät valittuani aloin miettiä, mistä kysyisin yhteistyökumppania tutkimuksen toteuttamiseen. Valitsin aiheen mukaan tutkimuksen aineistonkeruupaikaksi päiväkodin. Kysyin Etelä-Pohjanmaan alueella sijaitsevan kaupungin varhaiskasvatuspäälliköltä, olisiko minun mahdollista kerätä opinnäytetyöni tutkimukseen aineistoa haastattelemalla kyseisen kaupungin päiväkodeissa työskenteleviä kasvattajia. Laadittuani ja lähettänyäni kaupungin varhaiskasvatuspäällikölle tutkimuslupahakemuksen minulle myönnettiin tutkimuslupa.

Saatuani luvan haastatella kaupungin päiväkodeissa työskenteleviä kasvattajia kirjoitin saatekirjeen (LIITE 1), jossa kerroin opinnäytetyöni aiheesta ja tarkoituksesta sekä haastatteluun osallistumisen mahdollisuudesta. Lähetin saatekirjeen päiväkotien johtajille lokakuussa 2015. Päiväkotien johtajat veivät tiedon opinnäytetyöhöni liittyvästä haastattelusta päiväkotien kasvattajille. Osan haastatteluajan-

kohdista sovin henkilökohtaisesti haastateltavien kanssa ja osa haastatteluista järjestyi siten, että päiväkodin johtaja ilmoitti minulle haastatteluun osallistuvat kasvattajat ja heille sopivan haastatteluajankohdan. Haastatteluuni osallistui kahdeksan päiväkodissa työskentelevää kasvattajaa, joista viisi oli lastentarhanopettajia ja kolme oli lastenhoitajia. Haastateltavat olivat eri lapsiryhmien kasvattajia kahdesta eri päiväkodista.

Kahdeksan haastateltavaa oli sopiva määrä tutkimuskysymyksiini vastauksen saamiseksi, sillä haastatteluista nousi esiin keskenään samankaltaisia ja myös toisistaan poikkeavia asioita ja vastaukset olivat riittävän laajoja ja monipuolisia. Toteutin kaikki kahdeksan haastattelua yksilöhaastatteluna ja haastattelupaikkana oli päiväkodissa sijaitseva rauhallinen huone, jossa ei ollut mitään häiriötekijöitä. Sain haastateltavilta luvan nauhoittaa haastattelut. Tein kaikki haastattelut marraskuun 2015 aikana. Pääasiassa haastattelut olivat kestoaltaan 25-35 minuuttia. Yksi haastattelu kesti 15 minuuttia päiväkodin kiireisestä aikataulusta johtuen.

2.5 Teemahaastattelujen analysointi

Aloitin analysoinnin alustavan vaiheen eli aineiston litteroinnin heti jokaisen haastattelun jälkeen ja kirjoitin joka kerta saman tien haastateltavan vastaukset tietokoneelle nauhurista kuunnellen. Kirjoitettuani haastattelun vastaukset kokonaisuudessaan muistiin kuuntelin haastattelun vielä uudelleen ja tarkistin kuunnellessani, että kirjoittamani vastaus on kuultu ja kirjoitettu ensimmäisellä kerralla oikein. Samalla korjasin tekstiin mahdolliset virheet, jos olin kuullut ensimmäisellä kerralla jonkin kohdan väärin. Haastattelujen kuuntelemisen ja kirjoittamisen jälkeen tutkimusaineistoa oli yhteensä 35 sivua. Tulostin paperille jokaisen haastattelun vastaukset ja yliviivasin ne kohdat, joita pidin epäolennaisena tutkimuskysymyksiin vastauksen löytämiseksi. Epäolennaisena kohtana pidin esimerkiksi kohtaa, jossa haastateltava luetteli edelliset työpaikkansa, sillä tunnistettavuuden takia en olisi voinut niitä edes mainita opinnäytetyössäni.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 224) mukaan laadullisen aineiston analyysimenetelmiä ovat muun muassa teemoittelu, tyypittely, sisällönerittely, diskurssianalyysi ja keskusteluanalyysi. Käytin opinnäytetyössäni tutkimusaineiston

analysointimenetelmänä teemoittelua. Teemoittelulla tarkoitetaan laadullisen aineiston pilkkomista ja ryhmittelyä erilaisten aihepiirien mukaan. Aineiston pilkkomista helpottaa, jos aineisto on kerätty teemahaastattelulla, sillä haastattelun teemoista muodostuu aineiston jäsenitys. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93.)

Kerroin aiemmin muodostaneeni teorian tiedon pohjalta teemat ja kysymykset haastattelurunkoon (LIITE 2.) hankkiakseni tutkimusaineiston teemahaastatteluilla. Teemat, joiden alle ryhdyin analyysissä keräämään tutkimusaineistosta esiin tulleita asioita, muodostin teemahaastattelurungon mukaisesti. Hyödynsin teemahaastattelurungossa olevia teemoja tutkimusaineiston analysoinnissa, sillä tutkimusaineistosta nousi esiin niiden teemojen alle sopivia asioita käydessäni tutkimusaineistoa läpi. Analyysin teemoina olivat taustatiedot, kiusaamisen määritelmä, kiusaamisen ennaltaehkäiseminen päiväkodissa, kiusaamiseen puuttuminen päiväkodissa, tieto kiusaamisesta ja tulevaisuuden keinot. Taustatietoteeman alle kootut asiat jätin vastaajien tunnistettavuuden vuoksi pois opinnäytetyöstä kertoessani tutkimustuloksista.

Analyysiä tehdessäni otin jokaista teemaa varten oman paperin, johon merkitsin otsikoksi kunkin teeman nimen. Kokosin tutkimusaineistosta jokaisesta teemasta sanottuja asioita teemojen otsikoiden alle. Seuraavaksi kävin papereille kootut asiat teemoittain läpi ja yhdistin samanlaisia vastauksia sekä muita tutkimuskysymysten kannalta tärkeitä vastauksia. Näin muodostuivat tutkimuksesta saadut tulokset, jotka kirjoitin lopuksi opinnäytetyöhöni.

2.6 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessäni otin huomioon sen, että toimin tutkimusta tehdessäni ja tutkimusaineistoa käsitellessäni eettisesti. Eettinen ajattelu on kykyä pohtia sitä, mikä jossain tilanteessa on oikein tai väärin omia ja yhteisöjen arvoja tarkastellen (Kuula 2006, 21). Eettisyys näkyy toiminnassani siten, että ennen haastattelujen suorittamista pyysin haastatteluihin luvan kaupungin varhaiskasvatuspäälliköltä. Sen lisäksi pyysin luvan niiden päiväkotien johtajilta, joissa työskenteleviä kasvattajia haastattelin. Laadin haastatteluihin lupautuville kasvattajille saatekirjeen, jos-

sa kerroin selkeästi haastattelun aiheesta, tavoitteista ja omasta salassapitovelvollisuudestani.

Kuulan mukaan (2006, 60) ihmisarvoa ja tutkimuksen luotettavuutta koskevat normit määrittävät aineiston hankintaa ja tutkimusaineistoja. Olennainen osa tieteen käytäntöjä ovat tutkimusaineistojen avoimuus ja tulosten tarkistamismahdollisuus. Ihmisarvojen suojelua koskevat normit painottuvat aineiston hankinnassa, sillä ne määrittävät tutkittavien kohtaamista, heihin suhtautumista ja heitä koskevien tietojen käsittelyä. Tutkimuksessa huomioonotettavia normeja ovat ihmisten itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, henkisen ja fyysisen vahingoittamisen välttäminen sekä ihmisten yksityisyyden kunnioittaminen ja suojeleminen. (Kuula 2006, 60-65.) Otin nämä asiat tutkimuksessani huomioon siten, että pyysin haastatteluun osallistuvilta kasvattajilta luvan nauhoittaa haastattelut ja kerroin, että haastateltavat osallistuvat haastatteluun nimettömästi ja että sellaisia tietoja, joista heidät voisi tunnistaa, ei kerrota opinnäytetyössäni. Haastatteluun osallistuminen oli vapaaehtoista ja kaikki haastateltavat kasvattajat vastasivat kysymyksiini omasta tahdosta. Kasvattajat saivat vastata tai halutessaan olla vastaamatta haastattelutilanteessa esittämiini kysymyksiin. Olin laatinut kysymyksistä sellaisia, että haastateltavien oli miellyttävää vastata niihin, enkä kysynyt liian henkilökohtaisia tai arkaluonteisia kysymyksiä.

Opinnäytetyöni aihe on arkaluontoinen ja joku haastateltava voi kokea aiheesta puhumisen vaikeana etenkin tutkimusta varten. Siksi pidän tärkeänä, että tutkimukseeni vastanneita ei tunnista tekstistä. Olen kirjoittanut ihmisistä ja asioista kunnioittavasti ja neutraaliin sävyyn. Haluan painottaa, että mikään vastaus ei ole väärä ja tutkimukseni ei koske ketään henkilökohtaisella tasolla, vaan tutkimukseni tarkoitus on kerätä tietoa aiheesta yleisesti. Myös yhteistyötä tehneiden päiväkotien haluan pysyvän nimettöminä, sillä opinnäytetyöni tarkoitus on tutkia kasvattajien kiusaamisen vastaisia toimintatapoja päiväkodeissa yleisesti, eikä tuoda kohdistetusti esiin yhteistyötä tehneiden päiväkotien toimintatapoja.

Säilytän tutkimusaineiston luottamuksellisesti itselläni. Tuhoan tutkimusaineiston opinnäytetyöni valmistuttua. Opinnäytetyössäni hyödyntämäni tutkimusaineiston sanoma on kirjoitettu opinnäytetyöhöni sellaisenaan, enkä ole vääristellyt haastateltavien kertomia asioita. Merkitsin lainatun teorian viitteisiin ja lähdeluetteloon.

3 AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA

Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Folkhälsan toteuttivat Kiusaamisen ehkäisy alle kouluikäisten parissa–hanketta vuosien 2009 ja 2010 aikana. Kirves ja Stoor-Grenner julkaisivat tähän sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamaan hankkeeseen liittyvän tutkimuksen raportin vuonna 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? – tutkimusraportti on mielenkiintoinen oman opinnäytetyöni kannalta. Hankkeessa on tutkittu, millainen ilmiö kiusaaminen on alle kouluikäisten lasten keskuudessa. Tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena suomalaisessa päivähoitossa haastattelemalla päiväkodeissa lapsia, lasten vanhempia ja työntekijöitä sekä havainnoimalla lasten ryhmätilanteita. Tutkimuksesta saatujen tulosten mukaan suomalaisissa päiväkodeissa esiintyy fyysistä, psyykkistä sekä sanallista kiusaamista, ja yleisin päiväkodeissa ilmenevä kiusaamismuoto on leikeistä poissulkeminen. Tutkimustuloksista selvisi myös, että työntekijöillä ei ole riittävästi keinoja puuttua kiusaamiseen ja tietoa tunnistaa kiusaaminen. Hankkeen myötä kiusaamisen ehkäisyyn, puuttumiseen ja tunnistamiseen on järjestetty koulutusta kuntien, järjestöjen ja seurakuntien päivähoitossa sekä lapsi- ja kerhotoiminnassa. Hanke on myös tuottanut vuonna 2010 käsikirjan ”Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa – Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen”, joka on käytännön tukimateriaalina ja ohjeistuksena kiusaamistilanteiden ehkäisemiseen ja niihin puuttumiseen. Käsikirjasta voi myös ottaa mallia omien kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmien laatimiseen päivähoitoyksiköissä.

Päiväkodissa tapahtuvasta kiusaamisesta on tehty tutkimuksia erilaisista näkökulmista tarkasteltuna ja erilaisia tutkimusmenetelmiä hyödyntäen niin ammattikorkeakouluissa kuin yliopistoissakin. Opinnäytetyötä tehdessäni tutustuin Satu Sassin (2014) pro gradu tutkielmaan, jossa päiväkodissa tapahtuvaa kiusaamista on tutkittu lastenhoitajien, lastentarhanopettajien ja lasten vanhempien näkökulmasta. Sassin tutkimus on toteutettu kiusaamiseen liittyviä avoimia kysymyksiä sisältävän kyselylomakkeen avulla. Hänen tutkimuksen tavoite on ollut selvittää, millaisia käsityksiä kyselyn vastaajilla on kiusaamisesta, siihen puuttumisesta ja sen ehkäisemisestä. Tutkimuksen mukaan lastenhoitajilla, päiväkodinopettajilla ja lasten vanhemmilla oli tietoa kiusaamisen eri muodoista. Tutkimuksesta selvisi, että lastenhoitajat ja lastentarhanopettajat olivat huomanneet päiväkodissa kiusaamista ja

myös lasten vanhemmat kertoivat, että heidän lastaan on kiusattu päiväkodissa. Sassin tutkimuksen tuloksista ilmeni, että päiväkodeissa käytössä olevia kiusaamisen ehkäisyn keinoja ovat tapahtuneesta keskusteleminen lasten kanssa, jäähyenkki, leikkien jakaminen ennakkoon, välitön puuttuminen, säännöt ja kieltäminen. Tutkimuksen mukaan vanhemmat pitävät kiusaamiseen puuttumista vaikeana, koska he eivät ole päiväkodissa näkemässä, kun kiusaamista tapahtuu.

Myös Laura Revon (2015) oma väitöstutkimus kiusaamisesta ja sen ehkäisemisestä varhaiskasvatuksessa on merkityksellinen tutkimusaiheeni kannalta. Repo toteutti tutkimuksensa jakamalla kyselylomakkeen Vantaan kaupungin varhaiskasvatuksen työntekijöille sekä haastatteleamalla lapsia, varhaiskasvatuksen työntekijöitä ja lasten vanhempia. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten 3–6-vuotiaat lapset ymmärsivät kiusaamisen päiväkodissa, miten yleistä kiusaaminen on päiväkodissa, millaisia piirteitä siihen liittyy sekä miten kiusaamiseen puututaan päiväkodeissa. Myös Revon tutkimus osoitti, että yleisin kiusaamistapa päiväkodissa oli toisen ulkopuolelle jättäminen. Tutkimustulosten mukaan 12.6 % lapsista oli tekemisissä kiusaamisen kanssa päiväkodissa. Tutkimustulokset osoittivat, että jo varhaiskasvatusikäisten lasten keskuudessa on kiusaamista, ja tulosten perusteella kiusaamista ehkäisevät toimenpiteet olisi suunnattava sekä yksilö- että ryhmätasolle. Revon tutkimuksesta selvisi myös, että lapsen eristäminen muusta ryhmästä oli yleinen tapa puuttua kiusaamiseen, mutta kiusaaminen ei ollut vähentynyt tällä tavalla. Repo on tehnyt tutkimuksen tuloksista johtopäätöksen, että kiusaamisen ehkäisemisessä on huomioitava erityisesti lapsiryhmässä vallitseva ilmapiiri sekä yksilötason pedagogiset ratkaisut silloin, kun lapsi on kiusannut muita. Revon mukaan lasta tulisi ohjata vaihtoehtoisiin sekä sosiaalisesti hyväksyttäviin tapoihin toimia toisten lasten kanssa.

Kuha ja Stafsula (2015) ovat tehneet opinnäytetyön tutkimuksen varhaiskasvattajien toimintatavoista kiusaamisen ennaltaehkäisyssä päiväkodissa. He ovat toteuttaneet tutkimuksen päiväkodissa työskenteleville kasvattajille jaettujen kyselylomakkeiden avulla. Tutkimuksessa ilmeni, että tutkittavassa päiväkodissa tapahtui fyysistä, psyykkistä ja sanallista kiusaamista lasten keskuudessa. Päiväkodissa työskentelevät kasvattajat ennaltaehkäisivät kiusaamista opettamalla lapsille sosiaalisia- ja tunnetaitoja, ohjaamalla ja havainnoimalla lapsia, asettamalla lapsille

rajat, henkilökunnan yhteisellä linjauksella, pienryhmätoiminnalla sekä kasvatuskumppanuutta hyödyntämällä. Tutkimuksen tulosten perusteella kasvattajat puutuivat kiusaamistilanteisiin menemällä heti väliin, keskustelemalla tilanteesta lasten kanssa sekä anteeksipyyttämisen ja -antamisen menetelmällä. Päiväkotiin oli tulossa kiusaamisen ehkäisyn- ja puuttumisen suunnitelma.

Myös Miettisen ja Piironen (2014) opinnäytetyössä on tutkittu päiväkodissa tapahtuvaa kiusaamista ja sen ennaltaehkäisemistä päiväkodissa työskentelevien kasvattajien näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää kasvattajien käyttämiä kiusaamisen ennaltaehkäisyn- ja puuttumisen keinoja ryhmäteemahaastattelujen avulla neljässä eri päiväkodissa. Tutkimukseen osallistuneet kasvattajat totesivat kiusaamisen olevan monimuotoinen ja ensisijaisesti kahden lapsen välinen ilmiö, joka ilmenee helposti havaittavina tai haasteellisesti havaittavina tarkoituksellisina ja toistuvina tekoina. Kasvattajien mukaan vakava kiusaaminen on päiväkodissa harvinaista. Tutkimustulosten mukaan kasvattajien käytössä oli sellaisia kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinoja kuin varhainen puuttuminen ja konfliktien ratkaiseminen, sosiaalisten taitojen opettaminen, pienryhmätoiminta, tunnekasvatus, tilaratkaisut sekä päiväkotikohtaisen kiusaamiseen puuttumisen ja ennaltaehkäisyn suunnitelma. Kiusaamiseen puuttumisen keinoina päiväkodeissa oli yhteistyö vanhempien kanssa, leikkeihin osallistuminen, kiusaamisen puheeksi ottaminen sadun ja kuvien avulla, yksilötyöskentely kiusaajan ja kiusatun kanssa sekä varhaiskasvatuksen asiantuntijan konsultointi.

Kiusaamisen ennaltaehkäisykeinoja päiväkodissa ovat selvittäneet myös Soudunsaari-Väisänen ja Häikiö (2014), jotka tutkivat opinnäytetyössään kasvattajien näkökulmaa ja keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn päiväkodissa. He ovat toteuttaneet tutkimuksensa haastatteleamalla kasvattajia kahdessa eri päiväkodissa teemahaastattelumenetelmää käyttäen. He saivat tutkimuksessaan selville, että kiusaaminen päiväkodissa on fyysistä, psyykkistä sekä sanallista ja sitä esiintyy päiväkodissa kaikissa arjen tilanteissa. Kasvattajien mukaan kiusaaminen on toistuvaa ja jatkuvaa samaan lapseen kohdistuvaa negatiivista toimintaa. Myös yksittäinen teko voi olla kasvattajien mukaan kiusaamista. Tutkimustulosten mukaan kasvattajat pyrkivät ehkäisemään kiusaamista jakamalla lapset pienryhmiin, opettamalla tunne- ja vuorovaikutustaitoja, ryhmäyttämällä lapsiryhmät sekä suunnitte-

lemalla leikkiympäristöt lapsille sopivaksi. Tutkimustulokset osoittivat, että kiusaamiseen puututaan keskeyttämällä tilanne ja keskustelemalla lasten kanssa niin, että kiusaavan lapsen tunteisiin pyritään vetoamaan ja lapsen empatiakykyä tuodaan esiin. Tilanteiden selvittämisessä kasvattajat käyttivät apunaan tunnekortteja, draamaa ja elekieltä.

Alle kouluikäisten lasten kiusaamista ja päiväkodissa työskentelevien kasvattajien kiusaamisen vastaisia toimintatapoja selvittävät tutkimukset, joihin olen tutustunut, osoittavat jokainen sen, että kiusaamista esiintyy lasten keskuudessa jo ennen kouluikää ja kasvattajat joutuvat puuttumaan päiväkodissa kiusaamistilanteisiin. Tutkimukset osoittavat, että päiväkodissa esiintyy niin fyysistä, psyykkistä kuin sanallistakin kiusaamista. Näistä kiusaamisen eri muodoista kerron itse opinnäytetyöni kuudennessa luvussa. Tutkimuksissa mukana olleissa päiväkodeissa oli käytössä monia keskenään samanlaisia keinoja kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen. Käytetyimmät kiusaamisen ennaltaehkäisyn keinot olivat pienryhmätoiminta, tunne- ja vuorovaikutustaitojen opetteleminen ja keskustelu lapsen kanssa. Päiväkodeissa oli ja osaan oli tulossa kirjallinen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma.

4 VARHAISKASVATUS

Varhaiskasvatus tarkoittaa alle kouluikäisiin lapsiin suuntautuvaa ikäkausipedagogiikkaa. Julkisen varhaiskasvatuksen tavoitteena on koko lapsen persoonan kehittäminen sekä lapsen tasapainoisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistäminen. Hoito, kasvatus ja opetus muodostavat varhaiskasvatuksen kokonaisuuden. Varhaiskasvatukseen kuuluu oppimisvalmiuksia kehittävä esiopetus, jota järjestetään kuusivuotiaille lapsille päiväkotien tai koulujen esiopetusryhmissä. (Hellström 2010, 256-257.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden määritelmän (2006, 11) mukaan varhaiskasvatus tarkoittaa pienten lasten eri elämänpiireissä tapahtuvaa kasvatuksellista vuorovaikutusta. Lapselle mielekkään kasvatustehtävien kokonaisuuden muodostamisessa tarvitaan vanhempien ja kasvatuksen ammattilaisten kiinteää yhteistyötä eli kasvatuskumppanuutta. Varhaiskasvatusta järjestetään yhteiskunnan valvomana ja tukemana. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2006, 11.)

Ammattitaitoinen henkilöstö on varhaiskasvatuksen laadun kannalta tärkeä ja koko kasvatusyhteisöllä sekä jokaisella kasvattajalla on oltava ammatillista osaamista ja tietoutta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2006, 11.) Asetukseen lasten päivähoidosta 16.3.1973/239 6 § on merkitty, että päiväkodissa on oltava hoito- ja kasvatustehtävissä vähintään yksi henkilö, jolla on sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain (272/2005) 7 tai 8 §:ssä säädetty ammatillinen kelpoisuus, enintään seitsemää kokopäivähoidossa olevaa kolme vuotta täyttäneitä lasta kohden. 1. elokuuta 2016 alkaen kolme vuotta täyttäneitä lapsia saa olla enintään kahdeksan yhtä kasvattajaa kohden. Enintään neljää alle kolmevuotiaista lasta kohden päiväkodissa on oltava hoito- ja kasvatustehtävissä vähintään yksi henkilö, jolla on edellä säädetty ammatillinen kelpoisuus.

Varhaiskasvatuksen toiminta perustuu suomalaisen yhteiskunnan määrittelemissä asiakirjoissa oleviin ja yhdessä sovittuihin arvoihin ja toimintatapoihin. On tärkeää, että kasvattaja tunnistaa työssään omat arvot ja eettiset periaatteet. Kasvattajan on sitouduttava reagoimaan lapsen tunteisiin ja tarpeisiin. Kasvattajien on huolehdittava, että päiväkodissa puututaan kiusaamiseen, sillä varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2006, 16-18) sanotaan, että varhaiskasvatusilmapiirin on olta-

va myönteinen, kasvuympäristön on oltava turvallinen, ja lasten terveyteen ja hyvinvointiin vaikuttavat tekijät on huomioitava. Varhaiskasvatuksen toiminnan perustan luo hyvä hoito, sillä lapsi, jonka perustarpeista on huolehdittu, suuntaa mielenkiintonsa toisiin lapsiin, ympäristöön ja toimintaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2006, 16-18.) Leikki, työ, opettelu ja sosiaaliset vuorovaikutustilanteet ovat kasvatuksen keskeisenä työtapana. Aikuisten ja lasten välinen vuorovaikutus sekä kiireetön, myönteinen ja rohkaiseva ilmapiiri ovat keskeisessä asemassa lapsen tarvitsemassa ohjaavassa kasvatuksessa. (Hellström 2010, 257.)

Varhaiskasvatuksessa on pyrittävä siihen, että kiusaamista ei muodostuisi, sillä myös lapsen oikeuksien yleissopimuksessa korostetaan, että lasta ei saa syrjiä, lapsella on oltava turvallisia ihmissuhteita sekä turvallinen ympäristö. YK:n lapsen oikeuksien sopimus on ihmisoikeussopimus, johon on listattu kaikille alle 18-vuotiaille lapsille kuuluvat ihmisoikeudet, joiden toteutumisesta valtion on huolehdittava. (Yleissopimus lapsen oikeuksista 2016.) Myös varhaiskasvatuslaissa 19.1.1973/36 1 luvun 6 §: ssa huomioidaan lasten oikeudet. Sen mukaan varhaiskasvatusympäristön on oltava kehittävä, oppimista edistävä sekä terveellinen ja turvallinen lapsen ikään ja kehitystasoon nähden.

5 LASTEN VERTAISUHTEISSA TÄRKEIDEN TAITOJEN TUKEMINEN VARHAISKASVATUKSESSA

Tässä luvussa kerron, mitä ovat tunnetaidot, sosiaaliset taidot ja vuorovaikutustaidot, sillä ne ovat tärkeitä taitoja kiusaamisen ennaltaehkäisyn kannalta. Nämä käsitteet on myös tärkeä ymmärtää lukiessa opinnäytetyön tulevia lukuja. Kasvattajien on opetettava lasten kanssa päiväkodissa näitä lasten sosiaalisten suhteiden kannalta tärkeitä taitoja, sillä sen myötä lapsi oppii ymmärtämään itseään ja muita sekä selviytyy erilaisissa tilanteissa toisten kanssa. Lapsi tarvitsee aikuisen ohjausta ja muiden lasten seuraa oppiakseen näitä tärkeitä vertaissuhteissa tarvittavia taitoja. Opettamalla lapselle tunnetaitoja ja sosiaalisia taitoja voivat kasvattajat ehkäistä kiusaamisen muodostumista päiväkodissa (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9-10).

5.1 Tunnetaidot

Tunnetaidot ovat sosiaalisen käyttäytymisen osa ja niitä käytetään joka päivä tietoisesti ja vaistomaisesti. Tunnetaidot ohjaavat osaltaan ihmisen tekoja, päätöksiä, ajatuksia ja unelmia. Oikeita ja vääriä tunteita ei ole, ja niin lapsen kuin aikuisenkin oma tunne on aito, oikea ja hyväksyttävä. Tunteiden kokeminen, näyttäminen ja vastaanottaminen on tärkeää ihmisen hyvinvoinnin kannalta. On tärkeää oppia hillitsemään tunteitaan joissakin tilanteissa, mutta yhtä tärkeää on myös oppia kokemaan, tunnistamaan ja näyttämään niitä. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2000, 13-15.)

Tunnetaitoja opeteltaessa kasvattaja voi keskustella lapsen kanssa siitä, minkä nimisestä tunteesta on kysymys, ja siitä, miten lapsi ja kasvattaja itse kokevat tunteen. Tällä tavalla kasvattaja opettaa lasta ymmärtämään tunteiden syitä ja aiheuttajia, mikä on edellytys tunteiden säätelyn oppimiselle. Tunteiden tunnistaminen ja säätelyn oppiminen on jopa tiedollista oppimista ja tiedon hankkimista tärkeämpää lapsen tulevan elämän kannalta, sillä toimiva tunnepohja on edellytys uusien asioiden tehokkaalle oppimiselle. (Isokorpi 2004, 127-129.)

Webster-Strattonin (280, 2011) mukaan tunteiden säätely tarkoittaa lapsen kykyä hallita asiaankuuluvalla tavalla omia tunnereaktioitaan tunteita herättävissä tilanteissa. Tunteiden säätely suuntaa tunteita tasapainotilaan tietoisesti tai tiedostamattomasti, sillä ihmisellä on tarve kokea mielihyvää ja tasapainoa. Tunteiden säätely auttaa ihmistä säätelemään myös käyttäytymistään. Taito säädellä tunteita on tärkeää, jotta suhteet toisiin ihmisiin säilyvät myönteisinä. Tunteiden säätely vaikuttaa ystävyysuhteiden syntyyn ja säilymiseen ja siksi on tärkeää, että kasvattajat opettavat lapsille tunteiden säätelyä. (Kokkonen 2010, 19-21, 26-27.) Kasvattajan tehtävä on opettaa lasta hallitsemaan käyttäytymistään, ei tunteitaan. Kasvattaja opettaa lapselle, että aina ei ole oikein käyttäytyä tunteiden pohjalta, mutta aina on oikein pystyä puhumaan tunteistaan. (Webster-Stratton 2011, 285.)

Toisten huomioon ottamisen eli empatian kyky on yksi osa tunnetaitoja. Empatia tarkoittaa kykyä kohdata toisen ihmisen kärsimys tai jakaa toisen kokema tunnetila. Empatia on tunnesuuntautumista, jossa ymmärretään toisen mielentila tuntematta samoin kuin toinen tuntee. (Kauppila 2005, 186.) Empatiakyky kehittyy lapselle omaan tahtiinsa. Lähtökohta toisten ihmisten tunteiden hyväksymiselle on omien tunteiden hyväksyminen. Lapsi voi piilotella todellisia tunteitaan, koska kokee tunteiden ilmaisun kiusallisena tai heikkouden merkkinä, ja pelkää joutuvansa noloon tilanteeseen. Kaikille lapsilla empatiakyky ei kehity tai se on heikko. Suurimmalla osalla riittävät empatiataidot ovat kuitenkin opeteltavissa ja he selviytyvät sosiaalisesta kanssakäymisestä muiden kanssa. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2000, 73-79.)

Peltonen kertoo (2000, 77) esimerkin tunteiden siirrosta kiusaamisena. Hänen mukaan lapsi, joka ei osaa käsitellä tunteitaan on usein hämmentynyt tilanteessa, jossa toinen lapsi näyttää avoimemmin, miltä jokin tuntuu. Hämmennys ja omien tunteiden kaaos voi johtaa siihen, että lapsi kiusaa. Kun lapsi vaistoaa, että toisella on jotain mitä hänellä ei ole, esimerkiksi kyky tuntee iloa, ja jos hän ei voi saada samanlaista, eli tulla iloiseksi, niin lapsi päättää ottaa sen toiseltakin pois, esimerkiksi konkreettisesti ottaa toiselta lelun pois, tai lapsi päättää tehdä toisenkin olon tukalaksi, esimerkiksi sanomalla lelua rumaksi. (Peltonen & Kullberg-Piilola 2000, 77.)

5.2 Sosiaaliset taidot

Keltikangas-Järvisen mukaan (2010, 17) sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot ovat eri asioita. Hänen mukaan sosiaalisuus eli halu olla toisten seurassa tarkoittaa synnynnäistä piirrettä ihmisessä, mutta sosiaaliset taidot ovat asia, joka kehittyy vain opettelemalla. Sosiaalisten taitojen avulla ihminen selviytyy sosiaalisista tilanteista. Sosiaaliset taidot kehittyvät ihmiselle hänen kokemusten ja kasvatuksen kautta. Sosiaalisten taitojen kehittyminen on sosiokulttuurista oppimista, eli kasvattaja kertoo lapselle, miten hänen odotetaan käyttäytyvän meidän kulttuurissamme. (Keltikangas-Järvinen 2010, 17-18.)

Keskeistä sosiaalisissa taidoissa on se, että ihminen pystyy solmimaan nopeasti kontaktin erilaisiin ihmisiin, keskustelemaan ja olemaan luonteva heidän seurassaan. Sosiaalisesti taitavalla ihmisellä on käytössään monia eri toimintamalleja, joista hän osaa joustavasti ja tilannekohtaisesti valita parhaan ja asianmukaisimman. Tällaisia toimintamalleja voivat olla esimerkiksi neuvotteleminen, sovitteleminen, tiukka ongelmiin tarttuminen tai vetäytyminen. (Keltikangas-Järvinen 2010, 21-22.)

Sosiaaliset taidot muodostuvat tunteiden säätelyn taidon mukana. Lapset, jotka pystyvät säätelemään tunteitaan, osaavat toimia yhteistyössä sekä luoda ja säilyttää myönteisiä toverisuhteita. Lapset, joilla on heikko tunteiden säätelyn taito, käyttäytyvät helposti ongelmallisesti ja hankaloittavat sosiaalisten suhteiden sujuvuutta esimerkiksi aggressiivisuudella. (Kokkonen 2010, 43.)

Sosiaaliset taidot ovat ihmisen elämässä keskeisempiä asioita. Sosiaalisten taitojen avulla selviää haasteellisista tilanteista sekä saa tyytyväisyyttä ja onnea elämään. Ilman sosiaalisia taitoja ihminen voi joutua vaikeuksiin, olla yksinäinen ja syrjäytyä muusta yhteisöstä. Yhteisöllisyys eli sosiaalisuus kuuluu ihmisyyteen. (Kerola, Kujanpää & Kallio 2013, 3.)

Kasvattajan on autettava lasta muodostamaan ystävyysuhteita. Lapsi oppii sosiaalisia taitoja toisten lasten seurassa. Kontaktit aikuisiin eivät riitä lapselle sosiaalisten taitojen harjoittamisessa, vaan lapset tarvitsevat saman ikäisiä lapsia ja vertaisryhmää oppiakseen sosiaalisia taitoja. (Kerola, Kujanpää & Kallio 2013, 33.)

5.3 Vuorovaikutustaidot

Kauppilan mukaan (2005, 19-24) vuorovaikutustaidoilla tarkoitetaan ihmisten välistä sosiaalista toimintaa. Toisten odotusten ymmärtäminen ja ymmärrys siitä, mitä omasta käyttäytymisestä seuraa on tärkeää onnistuneessa vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutustaitoihin kuuluu myös kyky tulla toimeen toisten ihmisten kanssa erilaisissa ympäristöissä. (Kauppila 2005, 70.) Himbergin ja Jauhiaisen määrittelyssä (2002, 81) vuorovaikutustaidot ovat ihmistenvälinen jatkuva ja tilannesidonnainen tulkintaprosessi, jossa viestitään tärkeiksi koettuja asioita muille, yritetään vaikuttaa heihin, luodaan yhteys toisiin ja saadaan palautetta omasta toiminnasta.

Tunnetaidot vaikuttavat vuorovaikutuksen sujuvuuteen, sillä ymmärtämällä, millaisia tapahtumia tunteet aiheuttavat toisissa ihmisissä, lapsi oppii peittämään tai muokkaamaan tunneilmaisujaan erilaisissa vuorovaikutustilanteissa sekä oppii, että myös toiset tekevät niin. Lapsi oppii, että toisten tunteet eivät ole aina niitä, mitä he viestivät vuorovaikutuksessa ja ymmärtää, että tunteet säätelevät toisten ihmisten toimintaa. Ymmärtämällä tämän, lapsi oppii ennakoimaan toisten toimintaa ja säätelemään omaa käyttäytymistään sosiaalisessa vuorovaikutustilanteessa. (Nummenmaa 2010, 174-175.)

Vuorovaikutuksessa osallistuja viestii uskomuksiaan, tunteitaan tai aikomuksiaan sanattomasti tai sanallisesti, ja toisten on mietittävä asiaa hänen näkökulmastaan, jotta hänen viestinsä ymmärrettäisiin oikein. Vuorovaikutuksessa on meneillään jatkuva tulkintojen vuorottelu, joten viestit voidaan ymmärtää väärin. Viestintää voidaan jakaa sanalliseen ja sanattomaan. Sanallisessa viestinnässä viestin tulkinnan kannalta tärkeää on äänen lisäksi myös äänen paino, nopeus, äänenkorkeus ja tauot. Sanattomaan viestintään kuuluvat ilmeet, eleet ja asennot. Sanaton viestintä tukee sanallista viestintää. (Himberg & Jauhainen 2002, 81-84.)

Lapsi tulee vähitellen tietoisemmaksi omista vuorovaikutusmahdollisuuksistaan ja roolistaan silloin, kun häntä taitavampi ihminen tulkitsee lapsen toimintaa ja vastaa siihen johdonmukaisesti sellaisissa tilanteissa, jotka ovat molemmille osapuolille tärkeitä ja motivoivia. (Launonen 2016, 3.) Vuorovaikutustilanteiden kautta eli siitä, millaisena muut näkevät ja kokevat toisen, syntyy kokemus itsestä eli käsitys siitä, millainen on (Kerola, Kujanpää & Kallio 2013, 23).

6 KIUSAAMINEN PÄIVÄKODISSA

Kerron tässä luvussa, miten kiusaaminen määritellään ja miten kiusaamisen voi tunnistaa päiväkodissa. Kerron myös kiusaamisen ja riitelyn sekä lapsille tyypillisen leikkitappelun eroista ja kiusaamisen erilaisista muodoista. Tämä luku käsittelee myös sitä, millaisia vaikutuksia kiusaamisesta voi aiheutua lapselle. Kun tietää, miten kiusaaminen voi vaikuttaa lapseen, ymmärtää myös mahdollisimman varhaisen kiusaamisen ehkäisyn ja kiusaamiseen puuttumisen erityisen tärkeyden.

6.1 Kiusaamisen määritelmä

Lasten kasvattajilla on tärkeää olla samanlainen käsitys siitä, mitä kiusaaminen tarkoittaa. Kasvattajilla on oltava samanlainen käsitys kiusaamisesta, sillä kiusaamisen ehkäisy ei ole johdonmukaista ja systemaattista, jos kasvattajilla on erilaiset näkemykset siitä, mikä luokitellaan kiusaamiseksi. Lapsi ei voi harjoitella kiusaamisen kohtaamista, joten kasvattajien tehtävä on puuttua aina kiusaamiseen. Kasvattajat tarvitsevat määritelmiä osatakseen hahmottaa, millainen ilmiö on lapsen terveelle kehitykselle uhkana. (Repo 2015, 38-39.)

Revon (2015, 38) mukaan kiusaamista tutkinut Dan Olweus on laatinut kiusaamisen määritelmän, joka on yhä yleisesti käytössä. Olweus määrittelee kiusaamisen seuraavasti: ”Henkilö on kiusattu, kun hän toistuvia kertoja ja tietyn ajan sisällä joutuu negatiivisten tekojen kohteeksi yhden tai useamman henkilön toimesta.” Määritelmän mukaan kiusaamiseksi ei luokitella yksittäisiä lieviä tekoja, jotka kohdistuvat vaihteleviin henkilöihin silloin tällöin, sillä kiusaamisessa kielteiset teot ovat säännöllisesti toistuvia ja ne tapahtuvat pidemmän ajanjakson aikana. (Repo 2015, 38-39.)

Kirveen ja Stoor-Grennerin (2011, 4) mukaan professori Christina Salmivalli täydentää Dan Olweuksen kiusaamisen määritelmää painottaen epätasapainoa kiusaajan ja uhrin välillä olevassa valtasuhteessa. Salmivalli määrittelee kiusaamisen seuraavasti: ”Kiusaaminen on aggressiivista käytöstä, joka vahingoittaa jotakuta fyysisesti tai psyykkisesti ja joka on toistuvaa, tahallista ja kohdistuu puolustuskyttömään henkilöön” (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 4).

Subjekttiivinen kokemus, eli kiusatun oma kokemus kiusatuksi tulemisesta, ja valtaepätasapaino ovat syitä puuttua tilanteeseen. Subjekttiivinen kokemus ja valtaepätasapaino ovat arjessa toimivan ja ennaltaehkäisevän kiusaamisen määrittelyn kaksi kriteeriä. Valtaepätasapainosta on kyse silloin, kun kiusaajalla on enemmän fyysistä, sosiaalista tai henkistä valtaa. Fyysinen valta tarkoittaa, että kiusaaja on fyysisesti vahvempi kuin kiusattu. Sosiaalisessa vallassa kiusaajalla voi olla muitakin mukana kiusaamassa ja henkisessä vallassa kiusaaja on sanavalmis ja asettuu uhrin yläpuolelle. (Hamarus 2012, 23-24). Lasten erilaisen herkkyyden takia jokainen lapsi kokee teot eri tavalla ja joku lapsi voi kokea tietyn teon kiusaamisena, kun taas toinen lapsi ei välitä teosta tai ajattelee teon olevan leikkiä. Lapsi voi tulkita sellaisetkin tilanteet kiusaamiseksi, joissa ei ole kyse kiusaamisesta. Ääritoiimiin ei voi ryhtyä pelkän kiusatun kokemuksen perusteella, mutta kiusaamisen kokeminen on riittävä syy selvittää tilanne. (Hamarus 2008, 14-15.)

6.2 Kiusaamisen tunnusmerkit ja muodot

Päiväkodissa lasten välille syntyvät konfliktit ja riidat ovat lapsille tavanomaisia, sillä ne kuuluvat sosiaalisten suhteiden opetteluun. Konfliktien ja niiden ratkaisuprosessien kautta pienet lapset oppivat vuorovaikutus- ja ongelmanratkaisutaitoja. Silloin tällöin aiheutuvilla konflikteilla on myönteinen rooli lapsen kehityksessä. (Hännikäinen 2001, 118.) Riitelyn ja eri mieltä olemisen taitojen harjoittelu on lapselle tärkeää, sillä riitely ja vastoinkäymiset ovat osa tavallisia ihmissuhteita ja lapsen on hyvä oppia tällaisia taitoja. Aikuisen tuki näiden taitojen harjoittelemisessa on tarpeen. (Repo 2015, 16.) Konflikti eroaa kiusaamisesta siten, että konflikti on riita, joka muodostuu kahden tasaväkisen lapsen välille. Kiusaamisen puolestaan tunnistaa siitä, että kiusattu ei kykene puolustautumaan häneen kohdistuvaa negatiivista toimintaa vastaan (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 4). Kiusaaminen on tietoista ja toistuvaa toimintaa, jolla pyritään aiheuttamaan toiselle pahaa mieltä. Ryhmän valtasuhteet liittyvät kiusaamiseen, sillä kiusaamisella kiusaaja tavoittelee itselleen valtaa ja hyvää asemaa ryhmässä. (Repo 2015, 16.)

Lapsilla on joskus tapana tapella leikillään ja se voi olla heistä mukavaa. Aikuisen näkökulmasta leikillään tappeleminen voi näyttää todelliselta tappelulta tai kiu-

saamiselta. Tehokkaan kiusaamiseen puuttumisen kannalta onkin tärkeää tunnistaa leikkitappelu todellisesta tappelusta ja kiusaamisesta. Thompson, Arora ja Sharp (2002, 136) kirjoittavat, että leikkitappelun erottaa todellisesta tappelemisesta siten, että leikkitappelussa lapset yleensä hymyilevät, nauravat ja lyövät tai potkivat pehmeästi niin, että iskut eivät osu toiseen oikeasti. Leikkitappeluissa lapset ovat vuorotellen toistensa päällä tai kiinniottajina. Leikkitappelut tapahtuvat näkyvällä paikalla eikä lapsia häiritse se, että toiset näkevät leikin. Todellisen tappelun ja kiusaamistilanteen tunnistaa siitä, että lapsi näyttää onnettomalta tai vihaiselta ja toinen lapsista yrittää paeta tilanteesta. Todellisessa tilanteessa lapset eivät myöskään vuorottele rooleissa, vaan toinen lapsista on koko ajan hallitseva osapuoli. (Thompson, Arora & Sharp 2002, 136.)

Kiusaamisen erilaiset tavat voidaan jakaa suoraan ja epäsuoraan kiusaamiseen. Suoran kiusaamisen tunnistaa siitä, että kiusaaja osoittaa kielteiset teot suoraan uhrin. Suoralla kiusaamisella tarkoitetaan esimerkiksi lyömistä, tönimistä tai haukkumista. Epäsuoran kiusaamisen tunnusmerkkejä ovat esimerkiksi porukan ulkopuolelle sulkeminen, juorujen levittäminen tai selän takana puhuminen. Epäsuoralla kiusaamisella tavoitellaan uhrin ihmissuhteiden vahingoittamista. (Repo 2015, 80.)

Höistad (2003, 80) jakaa kiusaamisen kolmeen eri muotoon, psyykkisten, verbaalisten ja fyysisten piirteiden perusteella. Nämä kolme kiusaamisen muotoa ovat hiljainen kiusaaminen, sanallinen kiusaaminen ja fyysinen kiusaaminen.

Hiljainen kiusaaminen. Hiljaisen, eli psyykkisen kiusaamisen tapoja ovat uhkailu, manipulointi, kiristäminen, ilmeily, poissulkeminen, leikin sääntöjen muuttaminen ja puhumatta jättäminen (Repo 2015, 80).

Sanallinen kiusaaminen. Haukkuminen, nimittely, hännääminen, lällättäminen ja vaatteiden, hiusten ym. kommentointi ovat sanallista kiusaamista (Repo 2015, 80).

Fyysinen kiusaaminen. Fyysiseen kiusaamiseen kuuluvat lyöminen, potkiminen, kamppaaminen, esteenä oleminen, vaatteiden repiminen, nipistely, kivien ja hiekan heittäminen ja leikkien sotkeminen (Repo 2015, 80).

6.3 Kiusaamisen vaikutukset lapseen

Kiusaamisella on heikentävä vaikutus lapsen fyysiseen ja henkiseen turvallisuuteen. Kiusaaminen vaikuttaa negatiivisesti kiusatun terveyteen ja kiusaamisesta kohdistuu kielteisiä vaikutuksia myös kiusaajaan. Kiusaaja voi jatkaa aggressiivista ja muita alistavaa käytöstä myöhemmissäkin elämänvaiheissa ellei kiusaamiseen puututa. (Hurme & Kyllönen 2014, 128.)

Kiusaamisen pelko ja kiusaamisen kohteeksi joutuminen vähentää viihtyvyyttä ryhmässä. Epämieluisa ja pelottava tilanne verottaa ryhmässä toimivan yksilön voimia. Todennäköisyys selviytyä positiivisella mielellä ja parhaan kykynsä mukaisesti arjen tehtävistä ja toiminnoista pienenee epämieluisien ja pelottavien tilanteiden takia. Jatkuva kiusattavaksi joutumisen pelko ja turvattomuuden tunne heikentävät energian suuntaamista meneillään olevaan toimintaan. (Hurme & Kyllönen 2014, 128-129.)

Hamaruksen (2012, 94) mukaan kiusatuksi joutuneet ovat kokeneet erityisen tärkeäksi läheisten tuen ja sosiaaliset suhteet. Kiusatuilla lapsilla on usein vanhempiinsa läheinen suhde, mikä on tärkeää lapsen selviytymisen kannalta. Kiusatun toimintakyky ja päätöksentekokyky heikkenevät ja kiusattu pystyy harvoin puuttumaan kiusaamiseen itse. Oleellista on, että kiusatulla on ympärillä luotettavia, kannustavia ja myönteistä palautetta antavia läheisiä ihmisiä. Kiusaaminen voi vaikuttaa luottamukseen siten, että kiusatun on vaikea uskoa, että joku voi olla luottamuksen arvoinen. Kiusaamista kokenut lapsi voi haluta pitää etäisyyttä mieluummin kuin asettua alttiiksi mahdolliselle torjunnalle. (Hamarus 2012, 94-95.) Joidenkin kovia kokeneiden lasten kasvulle on välttämätöntä lopettaa luottaminen muihin. He lopettavat luottamasta kehenkään suojatakseen omaa itseään, sillä ympäristö on kohdellut heitä niin kaltoin. Kovia kokenut lapsi voi selviytyäkseen lakata luottamasta myös aikuisiin. Lapsesta voi tulla itseriitoinen, jolloin hän päättää, ettei tarvitse ketään ja selviytyy yksin. Lapsen voi olla myöhemmin elämässään vaikea solmia ihmissuhteita, jos hän on kasvanut ilman perustavaa turvallisuudentunnetta. (Höistad 2003, 23.)

Kiusaamisesta voi aiheutua erilaisia tunteita kiusatulle, esimerkiksi vihaa, katkeruutta ja inhoa kiusaajaa kohtaan. Kiusattu voi kokea saaneensa epäoikeudenmu-

kaista kohtelua, joka on hankaloittanut elämää. Tunteiden läpikäyminen on merkityksellistä kiusatun hyvinvoinnille, ja siksi hänen kanssaan kannattaisi käsitellä tunteita puhumalla kokemuksista. Kiusattu saattaa tuntea kiusaamisen seurauksena häpeää. Kiusaaja voi toiminnallaan saada kiusatun itsekään uskomaan, että hänessä on vikaa. Näin muodostuu häpeän tunne, joka muokkaa kiusatun itsetuntoa ja kuvaa itsestään. (Hamarus 2012, 95-98.)

Juvosen mukaan (1993, 51) häpeästä aiheutuva itsetunnon murtuminen ja hylätyksi tulemisen tunne voivat saada lapsen kokemaan, että ansaitsee tulla kiusatuksi eikä ole rakastamisen arvoinen. Kiusattu voi ajatella, että kukaan ei halua olla hänen kanssaan, ja hän saattaa myöhemmin elämässään yllättyä kokemistaan myönteisistä ihmissuhteista. Sosiaalisten suhteiden luominen muualla kuin yhteisössä, jossa kiusaaminen tapahtuu, auttaa kiusattua selviytymään. (Hamarus 2012, 95-98.)

Lapset kokevat stressiä tilanteissa, jotka koettelevat selviytymiskeinoja ja itsetuntoa. Lapselle stressiä aiheuttavat tilanteet, joissa syntyy epävarmuuden tunne. Myös tilanteet joissa lapsen sisäinen puhe sanoo esimerkiksi, että lapsi ei osaa, selviää, suoriudu, että pelottaa, tuntuu uhkaavalta, kaikki kaatuu päälle, että lapsi tulee hylätyksi tai häntä ei arvosteta aiheuttavat lapselle stressiä. (Jarasto & Siervo 1997, 197.)

Itsetunto kuvaa sitä arvostuksen astetta, jonka ihminen kokee sopivan itseensä. Koetut oppimiskokemukset rakentavat uskomuksia, jotka koskevat itseä ja omia mahdollisuuksia sosiaalisessa kanssakäymisessä. Kuva, joka ihmisellä on itsestään, muokkautuu toisten ihmisten, olosuhteiden ja sosiaalisten rakenteiden vaikutuksesta. Kielteiset oppimiskokemukset ja epäonnistumiset vaikuttavat minäkäsitykseen heikentävästi. (Huhtanen 2007, 126-127.)

Kyrönlampi-Kylmäsen (2010, 75) mukaan viisivuotiaista ja sitä vanhemmista päiväkotilapsista yli puolella on kokemusta torjunnasta, yksinäisyydestä, syrjään vetäytymisestä ja kiusatuksi tulemisesta. Kiusaaminen ja ryhmän ulkopuolelle sulkeeminen aiheuttavat lapselle turvattomuuden tunnetta päiväkodissa. Lapsen itsearvostukselle ja sosiaaliselle kehitykselle merkittäviä kehitystä suuntaavia tekijöitä ovat kavereiden torjunta ja hyväksyntä. (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 75-76.)

Lapsen joutuessa kokemaan kiusaamista varhain, voi lapsi ryhtyä olettamaan, että kiusaaminen kuuluu elämään. Oletus voi vaikuttaa lapsen identiteetin muodostumiseen siten, että lapsen identiteetti muodostuu sellaiseksi, että kiusaaminen on osa häntä. Kiusaamiskierteestä irrottautuminen on lapselle myöhemmin erittäin vaikeaa. (Repo 2015, 14-15.) Lapsuudessa koettu kiusaaminen ei välttämättä ole pelkästään muisto, vaan siitä voi tulla osa persoonaa ja kiusattu alkaa uskoa, että on esimerkiksi ruma, kömpelö tai arvoton. Lapsen persoonallisuus ei ole vielä valmis, joten kiusaaminen voi jättää pysyvän jäljen. (Suomalainen 2015, 28-29.)

7 KIUSAAMISEN EHKÄISY JA SIIHEN PUUTTUMINEN

Tässä luvussa kerron kiusaamista käsittelevän teorian pohjalta keinoista, joita voidaan käyttää alle kouluikäisten lasten kiusaamisen vastaisessa työssä päiväkodissa. Ensin kerron, mitä kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma tarkoittaa. Sen jälkeen kerron, millaisilla keinoilla päiväkodissa työskentelevät kasvattajat voivat ehkäistä kiusaamisen muodostumista ja miten he voivat puuttua lasten kiusaamistilanteisiin päiväkodissa.

7.1 Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma

Kirves & Stoor-Grennerin (2011, 12) mukaan tehokas keino ehkäistä kiusaamista varhaiskasvatuksessa on laatia kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma osaksi päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaa. Kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelma on kirjallinen suunnitelma, johon päiväkodissa työskentelevät kasvattajat merkitsevät yhteisesti sovitut tavat kiusaamisen ennaltaehkäisyyn ja puuttumiseen päiväkodissa. Kirjallisen suunnitelman avulla myös päiväkodin uudet työntekijät ja lasten vanhemmat osaavat olla mukana kiusaamista ehkäisevässä työssä. Kirves & Stoor-Grenner (2011, 12) painottavat, että kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmaa on käytettävä työvälineenä päiväkodin kasvatustyössä ja heidän mielestään on tärkeää, että suunnitelman mukaista työtä arvioidaan ja muutetaan tarvittaessa. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 12.)

Kiusaamisen vastaisen työn dokumentointi kirjallisen suunnitelman avulla tekee työstä suunnitelmallista ja johdonmukaista. Suunnitelman laatiminen toteutetaan yhteistyössä koko päiväkodin henkilöstön kanssa, jotta siitä tulisi yhteinen työväline. Kirves & Stoor-Grenner (2011, 12) ovat listanneet asiat, joiden on oltava kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelmasta luettavissa ja niitä ovat: lain ja valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman sanoma lapsen oikeudesta turvalliseen päivähöitoon, päiväkodin arvot ja kiusaamisen määrittely, kiusaamisen huomaaminen ja tunnistaminen, kiusaamiseen puuttumisen keinot ja seuranta, kiusaamisen ehkäisyn keinot, vanhempien kanssa tehtävä yhteistyö, dokumentointi ja

suunnitelman arviointi sekä suunnitelman muokkaaminen ja siitä tiedottaminen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 12.)

7.2 Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen päiväkodissa

Kiusaamisen ehkäisyllä tarkoitetaan lapsiryhmän toimintaan vaikuttamista, turvallisen ryhmän luomista ja lasten vuorovaikutustaitojen vahvistamista. Kiusaamisen ehkäisyssä kasvattajien tavoitteena on, että kiusaamista ei pääsisi syntymään. Kiusaamisen ehkäisyssä ei odoteta, että negatiivinen toiminta muuttuu järjestelmälliseksi kiusaamiseksi, vaan kaikenlaiseen negatiiviseen toimintaan puututaan ajoissa. Konfliktien ja riitojen oikeanlainen ratkaisu on kiusaamisen ehkäisyä. Muita kasvattajien keinoja kiusaamisen ehkäisemiseen ovat turvallisen ilmapiirin luominen, sosiaalisten ja emotionaalisten taitojen eli tunnetaitojen opettaminen, itsetunnon vahvistaminen, tapa- ja moraalikasvatus, lasten osallisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä leikin havainnointi, ohjaaminen ja osallistuminen siihen. (Kirves & Stoor-Grenner 2011, 9-10.)

Lapsia ohjaavilla aikuisilla on merkittävä rooli lasten kasvatuksessa ja kiusaamisen ehkäisyssä. Kasvattajien vaikuttaminen juuri lasten ryhmiin ja lapsiryhmissä tapahtuviin asioihin on tehokkain tapa vaikuttaa myös seuraavaan sukupolveen. Kasvattajat voivat vaikuttaa lapsiryhmän normeihin ja estää sillä tavalla lapsiryhmässä tapahtuvan kiusaamisen. Näin ollen he voivat vaikuttaa myös lasten tulevaan kehitykseen. Aikuisten arvot ja normit, esimerkit ja koko aikuisten kulttuuri vaikuttaa lapsiin. Lapset omaksuvat aikuisilta välittyvän kulttuurin. (Salmivalli 2005, 176-177.)

Hurme ja Kyllönen kirjoittavat (2014, 32), että Bar-Talin, Halperinin ja Riveran (2007) mukaan ryhmässä vallitsee turvallinen ilmapiiri silloin, kun ryhmän jäsenet käyttäytyvät toisiaan huomioiden, havaitsevat ja ymmärtävät toistensa tarpeita, kokevat vapautta sekä tuntevat olonsa turvalliseksi ja luottavat toisiinsa. Lapsiryhmästä huolehtivalla aikuisella on vastuu turvallisen ilmapiirin luomisesta. Lapset kokevat olonsa ryhmässä turvalliseksi silloin, kun ryhmästä vastuussa oleva aikuinen osaa hallita ryhmän ja toimii siinä määrätietoisesti. (Hurme & Kyllönen 2014, 36.)

Päiväkodissa kasvattajat ovat vastuussa ryhmähengen luomisesta. Lapsille kannattaa opettaa reiluja pelisääntöjä ja toisia arvostavaa huomioimista jo varhaisessa vaiheessa. Eriarvoinen kohtelu, vain parhaiden arvostaminen ja epäoikeudenmukainen suhtautuminen tekevät ryhmähengestä huonon ja saavat lapsissa aikaan kelpaamattomuuden tunteita. Yhteistyössä toimiminen ja toinen toistensa kannustaminen on ryhmän voimavara. (Cacciatore 2008, 39.)

Kasvattajilla on velvollisuus puuttua päiväkodissa ilmenevään vallankäyttöön. Esimerkiksi syntymäpäiväkutsuilla kiristäminen on eräs vallankäytön tapa päiväkodissa ja kasvattajat voivat estää sen luomalla yksinkertaisia sääntöjä syntymäpäiväkutsuista yhdessä vanhempien kanssa. Kasvattajat voivat keskustella lasten kanssa ilmiöistä ja siitä, onko jokin käytös hyvien tapojen mukaista. Kasvattajat voivat myös avata ryhmässä tilaa jokaiselle lapselle, näyttää esimerkkiä, opettaa toisten kunnioittamista ja laatia lapsiryhmälle yksinkertaisia sääntöjä. Säännöt voivat olla esimerkiksi sellaisia, että päiväkodissa ei saa lyödä tai nipistää ketään ja päiväkodissa ei saa puhua ilkeästi tai rumasti. Kasvattajien on myös sanottava lapsille ääneen, että päiväkodissa ei saa jättää ketään yksin ja kaikki lapset saavat olla mukana leikeissä. (Kanninen & Sigfrids 2012, 64.)

Gimpelin ja Hollandin (2003, 76) mukaan Reynolds ja Kelley (1997, 216-230) pitävät tehokkaaksi todettuna keinona lasten sopimattoman käyttäytymisen vähentämisessä tarrojen jakamista. He kirjoittavat, että kasvattajat voivat jakaa lapsille päiväkodissa kortit, joihin on kiinnitetty hymynaamatarroja, ja kortista irrotetaan yksi hymynaamatarra joka kerta, kun lapsi käyttäytyy sopimattomasti. Havainnointijakson lopussa ne lapset, joilla on vähintään neljä hymynaamatarraa kortissaan, saavat valita palkinnon palkintopussista. Keltikangas-Järvinen kirjoittaa (1994, 132-133), että sosiaalinen palkinto eli lapsen kehuminen, kiittäminen tai arvostuksen osoittaminen on konkreettista palkintoa parempi, sillä konkreettinen palkinto ei edistä lapsen sisäisen moraalin ja arviointikyvyn kehittymistä. Konkreettinen palkinto on kuitenkin tietyissä tilanteissa käyttökelpoinen, sillä sen avulla voidaan osoittaa suoraan, mistä on kyse, ja se on erityisesti pienille lapsille soveltuva menetelmä. (Keltikangas-Järvinen 1994, 130-132.)

Keltikangas-Järvisen (2010, 47) mielestä aikuisten on autettava lasten ystävyys-suhteita alkuun eli katsoa, ketkä lapset tulevat keskenään leikkiessä toimeen ja

tukea heidän ystäväystymistään. Hänen mukaan ystäväystymiset ovat lapselle paras sosiaalinen palkinto ja ne osoittavat, että muiden kanssa olemisesta saa mielihyvää.

Pienryhmätoiminta on yleistymässä hitaasti päiväkotiryhmien toimintamalliksi. Pienryhmätoiminta tarkoittaa yhteisöllisyyteen liittyvää pedagogista valintaa, joka perustuu lasten välisen vuorovaikutuksen merkitykseen lapsen kehityksessä. Pienryhmätoiminta edistää lapsen ja kasvattajan välistä sekä lasten välistä vuorovaikutusta. Toiminta, keskustelu ja havainnointi jokaisen lapsen kohdalla mahdollistuvat paremmin pienryhmätoiminnan avulla. Pienessä ryhmässä kasvattajan on helpompi ottaa huomioon jokaiselle lapselle ominaiset toiminnan tavat. Lapsen kasvuun, kehitykseen ja oppimiseen tarvittava vuorovaikutus ja myönteinen ilmapiiri mahdollistuvat pienryhmässä. (Marjanen, Marttila & Varsa 2013, 158-159.)

Salmivallin mukaan (2005, 129) tutkijat Denham & Holt tekivät vuonna 1993 seurantatutkimuksen lapsille. Tutkimuksessa tutkittiin lasten käyttäytymistä ja sosiaalista asemaa ryhmässä ensimmäisen kerran lasten ollessa keskimäärin neljä vuotiaita. Toisen kerran heitä tutkittiin kymmenen kuukautta myöhemmin. Tutkimus osoitti, että sen ikäiset lapset tekevät jo varsin pysyviä arvioita toisistaan. Tutkimuksesta selvisi, että jälkimmäisen tutkimuskerran sosiaalista asemaa eli sitä, miten pidetty ryhmän jäsen lapsi oli, ennusti selkeästi lapsen aiempi sosiaalinen asema. Pääsääntöisesti suositut lapset siis pysyivät suosittuina ja epäsuositut lapset pysyivät epäsuosittuina. Jälkimmäisen mittauskerran sosiaalinen asema ennusti lapsen sosiaalista käyttäytymistä. Ne lapset, joista pidettiin, käyttäytyivätkin myönteisesti. Tutkimuksen johtopäätöksenä oli, että aiempi sosiaalinen asema ennusti myöhempää sosiaalista asemaa, joka ennusti myöhempää sosiaalista käyttäytymistä. Käyttäytymisen muutos ei siis johda helposti sosiaalisen aseman muuttumiseen ryhmässä, kun tietynlainen sosiaalinen maine on jo syntynyt. (Salmivalli 2005, 129.)

Usein aikuistenkin käsitykset lapsista ovat pysyviä. Aikuisen suhtautuessa lapseen ennakko-odotusten mukaisesti, jää aikuiselta helposti huomaamatta lapsen ennakko-odotusten vastainen käytös. Aiemmin omaksutusta sosiaalisesta maineesta tai asemasta on vaikea päästä eroon ikätoverien ja aikuistenkin silmissä. Salmivalli (2005, 129) havainnollistaa ennakkokäsitysten pysyvyyttä esimerkillään kiusatus-

ta lapsesta. Esimerkissä lapsen kiusaaminen on alkanut aluksi harmittomana leikinä ja kun se on muodostunut kiusaamiseksi, ovat ryhmän oppilaat alkaneet nähdä kiusaamisen uhrin yhä arvottomampana, erikoisempana, epämiellyttävämpänä ja kiusaamisenkin ansaitsevana.

Kasvattajien on kerrottava lapsille ryhmäilmiöistä, ryhmässä selviytymisen säännöistä ja kiusaamisesta, ja lapsille on annettava toimintamalleja toisia ihmisiä alistamaan pyrkivien varalle. Neuvotteleva ja väkivallaton yhteisö voidaan saavuttaa ohjaamalla lapsia oikein lapsiryhmässä. Kasvattajien tehtävä on katkaista kiusaaminen, nostaa ongelma esiin ja opettaa lapsia ottamaan vastuu omasta käytöksestään. Kasvattajien on myös tarkkailtava, että väkivalta, naljailu ja pilkka loppuvat. (Cacciatore 2008, 43.) Haastavasti käyttäytyvät lapset koettelevat aikuista ja aikuisen kykyä vastata heidän tarpeisiin. Aikuisen on osattava asettaa lapselle lasta ja ryhmää kunnioittavat rajat ja aikuisen on näytettävä lapselle, että on hänelle turvallinen aikuinen, vaikka lapsi häiritsevällä käytöksellä koettelisikin rajojaan. Ryhmän hallinnasta epävarma aikuinen viestii lapsille turvattomuutta, ja se saattaa näkyä lasten käytöksessä esimerkiksi levottomuutena, häiritsemisenä tai aggressiivisena käytöksenä. (Hurme & Kyllönen 2014, 36-37.)

Päiväkodissa kasvattajien keskeisimpiä tehtäviä on opettaa lapsille negatiivisten tunteiden hallintaa ja itsesäätelyn taitoja. Taitojen opettamisessa kasvattajan rooli on merkittävä ja vertaisryhmä on taitojen hioutumisessa keskeisessä asemassa. Vertaisryhmässä hyväksytyksi tuleminen on keskeistä ja edellytys hyväksynnälle on kiintymyksen ja välittämisen tunteiden ilmaisu. Lasten itsesäätelyn ja itsehillinnan taidot, empatiataidot ja moraalinen kehitys ovat taitoja, jotka ehkäisevät kiusaamisen muodostumista. Joskus lapsi voi olla oppinut vääränlaisia toimintatapoja, joista lapsen on opittava pois ja opittava tilalle uusia hyväksyttävämpiä toimintatapoja. Oppiminen ja opettaminen ovat keskeisiä asioita kiusaamisen ehkäisemisessä. (Repo 2015, 27.)

Kasvattaja opettaa lapselle itsehillintätaitoja olemalla itse suuttumatta ja provosoitumatta lapsen uhatessa ja ärsyttäessä. Lapsen kiukutellessa kasvattaja tarjoaa lapselle turvallisen sylin ja voi antaa lapsen tunteen olla, näkyä ja kuulua samalla turvaten ettei mitään pahaa pääse tapahtumaan. Kasvattaja ei kiellä lasta olemasta vihainen, mutta opettaa lapselle, että tunnekuohussa ei saa tuhota mitään tai

satuttaa ketään, ja on opittava myös rauhoittumaan. (Cacciatore 2008, 44.) Päiväkodissa vaikeiden tilanteiden kohtaamista voidaan harjoitella lasten kanssa etukäteen. Harjoitusten tavoitteena on, että lapsi itse oppii hallitsemaan omia tunteitaan ja huomaa, millaiset käyttäytymistavat toimivat erilaisissa tilanteissa. (Cantell 2010, 33.)

Pettymykset ovat lapsilla tavallisia ja kuuluvat lapsen kehitykseen. Pettymys voi purkautua suuttumuksena, vetäytymisenä tai muiden kiusaamisena ja häiritsemisenä. Lasten on helpompi hyväksyä pettymykset ja muuttaa käytöstään, jos hänen kanssaan on keskusteltu asiasta etukäteen ja myös heti hankalan tilanteen jälkeen. Lapsen kanssa kannattaa keskustella menneiden tilanteiden ohessa eikä ainoastaan silloin, kun lapsi on pettynyt ja vihainen. Kasvattajat pitävät tärkeänä lapselle annettavia myönteisiä kommentteja ja kannustusta, sillä jokainen lapsi tarvitsee kannustusta ja palautetta omista teoistaan ja ajatuksistaan. Lapsen on saatava päiväkodissa sopivasti vastuuta ja mahdollisuuksia kokea onnistumista. (Cantell 2010, 14-19.)

7.3 Kiusaamiseen puuttuminen päiväkodissa

Yleisesti päiväkodissa työskentelevien kasvattajien kasvatuksellisena tavoitteena on ohjata lapsia käsittelemään konflikteja keskustelemalla ja neuvottelemalla, ei huutamalla ja lyömällä. Päiväkodissa tavoitteena voi olla myös ohjata lapset selvittämään keskinäiset konfliktinsa itse. Liian nopeassa tilanteeseen puuttumisessa ongelmana on, että lapsi ei opi konfliktien ratkaisemisessa tarvittavia taitoja. (Hännikäinen 2001, 122.) Cantellin (2010, 109) mukaan kasvattajat kuitenkin pitävät tärkeänä, että kiusaamistilanteisiin puututaan, sillä puuttumatta jättäminen voi johtaa pahempaan kiusaamiseen ja tilanteisiin turtumiseen. Päiväkodissa vastuu kiusaamiseen puuttumisesta on varhaiskasvattajilla. Aikuisen on oltava läsnä ohjaamassa päivähoitoikäisten lasten kiusaamistilanteiden selvittelyä. (Cantell 2010, 109-113.)

Psykologi ja toimintaterapeutti Riitta Martsolan (2013, 17-19) mukaan päiväkotikäisten lasten psyykinen ja fyysinen väkivalta voidaan usein ajatella vain leikki-mielisenä kilpailuna. Kun kyseessä on lapset, niin aikuiset uskovat usein, että lap-

set eivät vielä ymmärrä tekojensa luonnetta, koska ovat niin nuoria. Martsola on sitä mieltä, että kiusaaminen voi kuitenkin alkaa jo lapsen mennessä ensimmäistä kertaa sosiaaliseen ryhmään. Hänen mukaan todella nuoren lapsen aivokapasiteetti ei vielä riitä järjestelmälliseen ja tarkoitukselliseen kiusaamiseen, mutta kolme-neljävuotias ymmärtää jo toimintaansa. Kiusaamisesta kertovat viestit on uskottava ja aikuisen on kuunneltava lasta. Aikuisen täytyy osata kysyä oikein ja olla valppaana tällaisissa tilanteissa. Martsolan mielestä aikuisten on otettava tilanteet aina vakavasti ja on ymmärrettävä, että väkivalta on väkivaltaa ja kiellettyä. Vaikka tilanteen taustalla olisikin selittäviä tekijöitä tai vaikka tekijä on tyttö, jonka toiminnan kohteena on poika, niin väkivaltaa ja kiusaamista ei saa kuitenkaan vähätellä. Martsola toteaa, että aikuisten pahin tapa reagoida kiusaamistilanteessa, on vitseillä asiasta ja väheksyä tai veikeillä tapahtunut pois. (Martsola 2013, 17-19.)

Kasvattajan on annettava lapselle tilaisuus anteeksi pyytämiseksi sekä pettymysten ja suuttumuksen käsittelylle, sillä anteeksi pyytäminen on lapselle helpotus ja sen jälkeen lapsi pystyy pyyhkimään asian pois vaivaamasta mieltä (Cantell 2010, 25-26). Anteeksipyytämisen yhteydessä kasvattajan on varmistettava, että lapsi itse ymmärtää, mitä pyytää anteeksi (Martsola 2013, 17-19). Kasvattajan ei saa jättää lasta yksin kielteisten tunteiden kanssa ja on tärkeää, että lapsesta huolehditaan ja välitetään ristiriidoista huolimatta (Cantell 2010, 25-26). On tärkeää, että kasvattaja selvittää tarkasti lasten riitojen taustat ja yrittää nähdä lasten tekojen tarkoituksen. Lasten omat näkemykset ja ratkaisuehdotukset huomioidaan ja lasta autetaan hyvittämään tapahtunut. (Martsola 2013, 17-19.)

Keskustellessa lapsen kanssa lapsen käytöksestä on kasvattajan kuunneltava lapsen kertomaa asiaa rauhassa. Kasvattajan ei saisi puhua päälle ja kiirehtiä neuvojen antamisessa silloin, kun lapsella on suuri tunne meneillään. Kasvattajan olisi hyvä olla samalla korkeudella kuin lapsi, ja katsoa häntä silmiin sekä osoittaa vastakaikua lapsen kokemalle tunteelle samalla nimeämällä tunne. Näin kasvattaja opettaa lasta tunnistamaan ja nimeämään omia tunteitaan. Samalla lapsen tunteiden hallinta kehittyy lapsen kokiessa olevansa arvokas ja tärkeä myös pelon tai vihan vallassa. (Cacciatore 2008, 61.)

Kasvattajan puuttuessa lapsen käytökseen keskustelemalla lapsen kanssa asioista, mitä lapsen tulisi muuttaa käytöksessään tai mikä meni vikaan lapsen käytök-

sessä, on kasvattajan huomioitava, että puhuu asioista ilman loukkauksia, syytöksiä ja nöyryytystä. Lasta ei saa lannistaa tai mitätöidä, sillä lapsi on vielä pieni ja tekee virheitä. Lapselle on selitettävä perinpohjaisesti ja selkeästi, mitä hän teki väärin, miksi teko on väärin, miten sen sijaan pitäisi toimia ja miksi se kannattaa. Lapsen on ymmärrettävä, että lapsi itse ei ole huono, vaan lapsen teko on väärä ja kielletty. Ristiriitoja selvittelevistä keskusteluista lapsi voi oppia hyvän ja rakentavan palautteen antamista ja kuuntelevaa neuvottelutaitoa. (Cacciatore 2008, 61.)

Hoy ja Daniels (2004, 86) kirjoittavat, että kasvattajien on huomioitava, että kiusaamistilanteesta kertominen on lapselle turvallista. Heidän mukaan kasvattajien on osoitettava olevansa kiitollisia lapsen kertoessa totuuden tilanteesta, vaikka eivät hyväksyisikään lapsen käytöstä tilanteessa. Kasvattajan on oltava rauhallinen, oikeudenmukainen ja johdonmukainen. Tällöin lapset kertovat helpommin totuuden. Yksi keino saada selville, miten lapsi on toiminut tilanteessa, on luetella lapselle vaihtoehdot, joista lapsi voi valita sen vaihtoehdon, jonka mukaisesti tilanne on tapahtunut. Esimerkiksi lapsen tönäistyä toista lasta voi lapselle antaa seuraavat vaihtoehdot, joilla sanoitetaan tilanne:

Sinä tönäisit tahallaan kaveria ja olet nyt pahoillasi siitä.

Sinä tönäisit kaveriasi, mutta se oli vahinko.

Sinä et ole tönäissyt ketään.

Lapset valitsevat useimmiten keskimmäisen vaihtoehdon ja korostavat toiminnan olleen vahinko. Silloin kasvattajien on kiitettävä lasta rehellisyydestä ja autettava lasta sopimaan tilanne toisen osapuolen kanssa. Lapsi voi myös vastata, ettei tiedä, ja silloin kasvattaja voi pyytää lasta arvaamaan, miten tilanteessa on tapahtunut. Jos lapsi kieltää osallisuutensa tilanteessa kokonaan, mutta kasvattaja on täysin varma, että lapsi on toiminut väärin, niin lapselle on annettava aikaa miettiä asiaa. Kasvattaja voi rauhoitella lasta ja kertoa toivovansa, että lapsi kertoo rohkeasti totuuden. Lapselle on kerrottava, että kasvattaja on ylpeä totuuden kertomisesta, vaikka käytös ei olisikaan ollut hyväksyttävää. (Hoy & Daniels 2004, 86.)

Edellä kuvattu toimintatapa on aluksi aikaa vievää, mutta Hoyn ja Danielsin (2004, 86) mukaan tällainen toiminta tilanteen selvittelyssä tuottaa tuloksia jatkossa. Lap-

set tuntevat, että heitä kuunnellaan ja heillä on mahdollisuus kertoa tunteistaan ja huolenaiheistaan kasvattajille. Lapset oppivat rakentavia ja yhteistyöhön perustuvia ongelmanratkaisutapoja. (Hoy & Daniels 2004, 86.)

Kiusaamiseen on helpompi puuttua silloin, kun kasvattajat keskustelevat lapsista yhdessä ja kasvattajien välillä on aitoa vuorovaikutusta. Henkilökunnan vähätellessä kiusaamista ja todetessa, että kiusaamista ei tapahdu heidän valvoessa lapsia, on kiusaamista havainneen kasvattajan vaikea saada apua havaitsemiinsa ongelmiin (Cantell 2010, 112).

8 KIUSAAMISEN VASTAINEN TYÖ PÄIVÄKODISSA

Tässä luvussa kerron tutkimukseni tuloksista, jotka olen saanut päiväkodeissa työskentelevien kasvattajien haastatteluvastauksista kootusta tutkimusaineistosta. Tutkimustulokset olen koonnut tarkastelemalla tutkimusaineistoa ja jakamalla tutkimusaineiston siitä esiin nousevien asioiden mukaisesti sopiviin teemoihin eli teemoittelulla. Olen muodostanut tutkimusaineiston teemat haastatteluissa käytetyn teemahaastattelurungon teemojen mukaisesti ja etsinyt haastatteluvastauksista jokaisesta teemasta sanottuja asioita, jotka olen yhdistänyt ja lopuksi koonnut tutkimustuloksiksi. Saadut tutkimustulokset olivat jossain määrin samankaltaisia kuin aiemmin opinnäytetyön teoriaosuudessa käsitellyssä teoriassa, mutta kaikkia teoriaosuudessa käsiteltyjä asioita ei mainittu haastatteluaineistossa. Tuloksista nousi esiin myös uusia asioita.

8.1 Kiusaaminen kasvattajien määrittelemänä

Jokaisella tutkimukseeni osallistuneella kasvattajalla oli omanlainen näkökulma siitä, mitä voidaan pitää kiusaamisena päiväkodissa lasten kohdalla. Vastauksista löytyi samankaltaisia piirteitä, mutta vastauksissa oli myös eroja ja kasvattajat painottivat kiusaamisen määrittelyssä erilaisia asioita. Osassa vastauksista painotettiin lapsen omaa kokemusta ja kerrottiin, että lapsi voi kokea kiusaamiseksi sellaisen, mitä toinen lapsi ei ole tarkoittanut kiusaamiseksi. Myös Hamaruksen (2008, 14-15) mukaan lapsi voi tulkita kiusaamiseksi sellaisen tilanteen, jossa ei ole ollut kyse kiusaamisesta, sillä lasten erilaisen herkkyyden takia jokainen lapsi kokee teot eri tavalla.

Kasvattajien mielestä lapsen toiseen kohdistuva käytös on kiusaamista silloin, kun se on jatkuvaa ja tahallisesti aiheutettua. Samaa mieltä käytöksen jatkuvuudesta ja toistuvuudesta on myös Repo (2015, 16), joka kirjoittaa, että kiusaaminen on tietoista ja toistuvaa toimintaa, jolla pyritään aiheuttamaan toiselle pahaa mieltä. Osa kasvattajista toi vastauksissaan esille sen, että lapsen käytös on kiusaamista silloin, kun se kohdistuu aina samaan lapseen.

No, jos se on jatkuvaa ja sellaista, että se toistuu esimerkiksi samoilla lapsilla tai johonkin tiettyyn lapseen kohdistuu, niinku ettei oteta sitä samaa lasta leikkiin. No ehkä sitä ei nyt ihan sillä lailla jatkuvasti esiinny, mutta sitä niin sanottua pienempää kiusaamista, sitä meillä on ollu sellaista. (H2)

Tuo on justiin se hyvä kysymys, että mitä voi alkaa sitte vasta sanomaan kiusaamiseksi, ja se pitää olla mun mielestä sellasta niinku, että se on jatkuvaa, ja tuota niin, se on yks kriteeri, että se on jatkuvaa, että se ei oo vaan sellaista satunnaista. (H5)

Osa kasvattajista sanoi kiusaamisen olevan joko fyysistä kiusaamista, joka on näkyvää toimintaa tai henkistä kiusaamista, joka ei näy toimintana. Kasvattajat kokivat, että henkiseen kiusaamiseen voi olla vaikeaa puuttua, sillä se ei ole näkyvää. Myös Repo (2015, 80) kirjoittaa, että kiusaaminen on suoraa tai epäsuoraa kiusaamista. Revon mukaan suora kiusaaminen näkyy siten, että kiusaaja osoittaa kielteiset teot suoraan uhriin esimerkiksi lyömällä, tönimällä tai haukkumalla ja epäsuoraa kiusaamista ovat uhrin ihmissuhteiden vahingoittamista tavoittelevat teot, kuten esimerkiksi porukan ulkopuolelle sulkeminen, juorujen levittäminen tai selän takana puhuminen.

Kiusaaminen ei oo pelkästään sitä fyysistä kiusaamista, vaan myös henkistä kiusaamista. Koen, että henkilökunta, en yleistä, mutta ehkä, kun se on enemmän näkyvämpää se fyysinen kiusaaminen, niin ollaan ehkä tarkempaa puuttumassa niihin, mutta sitten se sellainen henkinen kiusaaminen ja sanallinen kiusaaminen, niin ne voi olla vähän sellaisia vaikeampia asioita puuttua, että pakosti niitä ei huomaa. (H4)

Kiusaaminen on sitä semmoista niinku tahallista toiselle, joko sellaista henkistä tai psyykkistä pahantekoa. (H7)

Vastauksista nousi esille myös niitä kiusaamisen tapoja, joita kasvattajat luokittelevat kiusaamiseksi päiväkodissa. Kasvattajien mielestä päiväkodissa kiusaamiseksi luokiteltavaa käyttäytymistä on toisen lapsen jättäminen tahallisesti ulkopuolelle leikeissä. Ulkopuolelle jättäminen kiusaamisen tapana tuli esille lähes jokaisen kasvattajan vastauksista. Yhden kasvattajan vastauksesta ilmeni, että päiväkodissa kiusaamista on myös toisen vaatteiden arvosteleminen. Muita kasvattajien päiväkodissa kiusaamiseksi luokittelemia käyttäytymistapoja ovat toisen leikkiin puuttuminen esimerkiksi sotkemalla toisen lapsen leikki, toiselle rumasti puhuminen, lelun ottaminen ja lelun piilottaminen toiselta, töniminen ja lyöminen sekä

toisesta lujasti kiinni pitäminen. Yksi kasvattajista mainitsi, että päiväkodissa esiintyvä pureminen, potkiminen ja nipistely ovat kiusaamista.

No, vaikka esimerkiksi, että säännönmukaisesti ei oteta mukaan leikkiin tai, että mennään sotkemaan toisen leikkiä, otetaan leluja tai tämmöistä. (H2)

No se perinteinen pois jättäminen leikistä tai sitten ihan fyysisenä, että käydään lyömässä tai tönitään. Tai sitte, että tää mitä tytöt tekee enemmän, että jätetään siitä porukasta pois. Semmoinen tai sitte saattaa vaatteita haukkua. (H7)

Kyllä mä luulen, että eniten on kuitenkin näitä lyömisiä ja tönimisiä ja puremista ja potkimista, nipistelyä ja päälle käymistä suoranaisesti. Oon kyllä itte ollu tilanteissa ja oon kyllä monenmoista nähny. (H4)

Vastauksista nousi esille myös se, että kiusaamisen tavat ovat erilaisia eri ikäisten lasten kohdalla. Lasten sosiaaliset taidot vaikuttavat kiusaamiskäyttäytymiseen leikkiessä. Martsola (2013, 17-19) kertoo, että hyvin pieni lapsi ei osaa kiusata järjestelmällisesti ja tarkoituksellisesti, mutta kolme-neljävuotias lapsi ymmärtää jo toimintaansa.

Tietysti ehkä noilla isommilla varsinkin se on sitä, että jätetään ulkopuolelle. Tietenkin pienemmillä on sitä, että vielä ei oo niitä sosiaalisia taitoja kehittynyt, että se leikki sujuisi ilman, että haluais omistaa kaikki lelut. Niin se on sitä toisen leikin rikkomista ja tällaista. (H1)

8.2 Kiusaamisen ehkäisykeinot päiväkodissa

Kasvattajat kokevat, että tunnekortit auttavat kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Tunnekortteja käytetään keskusteluissa havainnollistamaan kasvattajan kertomaa. Kiusaamisesta keskusteleminen lasten kanssa on kasvattajien mielestä tehokas keino ennaltaehkäistä kiusaamisen muodostumista päiväkodissa. Osa kasvattajista kertoi keskustelevänsä ryhmänsä lasten kanssa kiusaamisesta ja siitä, millainen käytös on oikein tai väärin muutenkin kuin vasta kiusaamistilanteessa. Jotkut kasvattajat sanoivat keskustelevänsä lasten kanssa kiusaamisesta vasta kiusaamistilanteen yhteydessä. Myös päiväkotiryhmässä toimimisen pelisääntöjen laatimista kasvattajien kesken ja lasten kesken pidetään hyvänä keinona ehkäistä kiusaamisen muodostumista.

Myös Cacciatore (2008, 39) pitää tärkeänä, että kasvattajat laativat ryhmän pelisäännöt, sillä kasvattajat ovat päiväkodissa vastuussa ryhmähengen luomisesta. Hänen mukaan kasvattajien kannattaa opettaa lapsille reiluja pelisääntöjä ja toisia arvostavaa huomioimista jo varhaisessa vaiheessa, sillä yhteistyössä toimiminen ja toinen toistensa kannustaminen on ryhmän voimavara.

Pidetään niinku ihan kiusaamisen pelisäännöt. Aikuisten kesken ensin, että mikä on se meidän yhteinen linja. Ensinnäkin se, että mikä on kiusaamista, miten siihen puututaan, kuka siihen puuttuu, koska ei kaikki puutu. Ne ryhmän yhteiset pelisäännöt on varmaan se tärkein juttu. (H4)

Yksi kasvattaja koki tärkeäksi kiusaamisen ennaltaehkäisykeinoksi sanoittamisen eli asioiden, tekojen ja tunteiden ääneen nimeämisen. Lapset oppivat, mikä on kiusaamista silloin, kun kasvattaja sanoo kiusaamistilanteessa heti ääneen, kun kiusaamista tapahtuu.

Mä ainakin itte puhun sanalla kiusaaminen. Jos joku esimerkiksi sanoo, sanotaan nyt tällainen esimerkki ”sä et tuu mun synttäreille” eli-kä tää on just sitä henkistä kiusaamista, niin mä sanon, että tiäkkö tuo on kiusaamista. Mä ainakin tällä viikollakin jossain tilanteessa oon sanoittanut, että lapset niinku tietäis siitä, mikä on ihan oikeasti kiusaamista. Se on niinku opeteltavaki, että mikä on kiusaamista ja mikä ei. (H4)

Päiväkodeissa pyritään ennaltaehkäisemään kiusaamisen muodostumista olemalla lasten lähellä ja havainnoimalla lasten leikkejä. Kasvattajat pitävät havainnointia tehokkaimpana keinona ennaltaehkäistä kiusaamista lapsiryhmissä. Vastauksista nousi esiin myös pienryhmätoiminnan hyödyt kiusaamisen ennaltaehkäisyssä. Moni kasvattaja kokee, että pienryhmätoiminta on hyvä keino ennaltaehkäistä kiusaamisen muodostumista, sillä pienryhmien lapset tuntevat toisensa ja heidän vuorovaikutussuhteensa ovat kehittyneet sellaiseksi, että he osaavat toimia keskenään. Pienryhmätoiminta koetaan tehokkaaksi kiusaamisen ennaltaehkäisykeinoksi myös siksi, että kasvattajat ehtivät huomioida pienemmässä lapsiryhmässä jokaisen lapsen tarpeet ja pystyvät olemaan lasten lähellä havainnoimassa ja ennakkoimassa tilanteiden kehittymistä.

Eräs kasvattaja piti tärkeänä kiusaamisen ennaltaehkäisykeinona sitä, että pienryhmiin sijoitetaan suunnilleen saman ikäisiä lapsia, sillä silloin lasten leikki-aidot ovat keskenään samanlaisia.

No mä ainakin koen parhaimmaksi keinoksi sen, että me toimitaan pienryhmissä. Lapsia ei oo kovin paljon yhtä aikaa toiminnassa ja sitten se, että ne lapset tuntee toisensa. Niillä on niinku kehittynyt ne vuorovaikutussuhteet sellaiseksi, että osaa olla keskenään. Sitten taas aikuinen pystyy huomioimaan lapsen tarpeet tai sitten sen, jos jotakin tapahtuu sellaista negatiivista, niin sitten pystyy puuttumaan, ja sitä pystyy seuraavalla kertaa kenties vähä ennakoimaan. Sitte se, että aikuinen on läsnä siellä, missä lapset on. Ei kiusaamiseen voi puuttua, jos sä oot kaukana siellä lapsista ja lapsen leikeistä, niin se on sitte muunneltu totuus, kun se kerrotaan sen tapahtuman jälkeen. (H1)

Marjanen, Marttila ja Varsa (2013, 158-159) ovat myös sitä mieltä, että pienryhmätoiminta on hyvä toimintatapa, sillä sen avulla toiminta, keskustelu ja havainnointi mahdollistuvat paremmin jokaisen lapsen kohdalla. Pienessä ryhmässä jokaiselle lapselle ominaiset toiminnan tavat on helpompi huomioida ja lapsen kasvuun, kehitykseen ja oppimiseen tarvittava vuorovaikutus ja myönteinen ilmapiiri mahdollistuvat. (Marjanen, Marttila & Varsa 2013, 158-159.)

Osa kasvattajista kertoi vastauksissaan pitävänsä kiusaamisen ehkäisemisessä tärkeimpänä sitä, että kasvattajat tuntevat lapsiryhmään kuuluvat lapset. Vastausten perusteella on tärkeää, että kasvattaja tietää, millainen lapsi on luonteeltaan ja miten lapsi reagoi erilaisiin asioihin omalla kohdallaan.

Ainut keino sen tunnistamiseen on että tuntee ne lapset. Että tuntee minkälaisia ne lapset on. Se kiusattu ja myös se kiusaaja, niin ne luonteet ja se tunteminen, niin se on niinku se, että millä sitä voi niinku tunnistaa. (H1)

Haastatteluiden vastausten perusteella myös lapsiryhmän ryhmäyttämistä eli toisten ryhmässä olevien lasten kanssa tutuiksi tulemista pidetään toimivana keinona ennaltaehkäistä kiusaamisen muodostumista lapsiryhmään. Vastauksista nousi esiin, että osa kasvattajista pyrkii siihen, että samat lapset eivät joka kerta leikkisi keskenään, vaan välillä ryhmiä jaetaan, leikkikavereita arvotaan ja pyritään antamaan positiivisia kokemuksia muistakin lapsista kuin vain siitä, kenen kanssa lapsi on tottunut leikkimään. Keltikangas-Järvinen (2010, 47) on kuitenkin sitä mieltä, että kasvattajien on tarkkailtava, ketkä lapset tulevat keskenään leikkiessä toimeen ja tuettava heidän ystävystymistään. Hänen näkemyksensä on siis se, että kasvattajien olisi annettava lasten leikkiä niiden kanssa, joiden seurassa he itse viihtyvät. Keltikangas-Järvisen mukaan kasvattajan on autettava lapsen ystävyys-

suhteita alkuun, sillä ystäväystyminen on lapselle sosiaalinen palkinto, joka osoittaa, että muiden kanssa olemisesta saa mielihyvää.

Meidänki ryhmäs on sellainen lapsi jotta monella saattaa olla huonoja kokemuksia hänestä leikkikaverina, mutta sitte annetaanki se mahdollisuus siihen leikkiin niin, että on rauhallinen tilanne ja se leikki sujuu, niin tulee se positiivinen kokemus, et hei että ei tää meekkää aina sekaamiseksi. (H7)

Lisäksi vastauksista nousi esiin, että kiusaamista voidaan ehkäistä ottamalla kiusaamisesta keskustellessa lasten kanssa keskusteluun mukaan erilaisia välineitä tai toimintaa. Esimerkiksi parihieronta, piirtäminen, sosiaalisen tarinan kerronta ja kiusaamista käsittelevät dvd:t ovat sellaisia välineitä, mitä voi ottaa avuksi keskustellessa lasten kanssa kiusaamisesta.

Jos on paljon tällaisia kiusaamistilanteita, niin pienryhmissä voidaan käsitellä asioita siis niin monella tavalla. Sitä kiusaamista, miten otetaan huomioon, miten toisia kohdellaan. Se voi olla hierontaa, parihierontaa. Miten kohdellaan niinku fyysisestikin jo toista. Tai piirtämistä. Tai niin sanottu sosiaalinen tarina siitä tilanteesta, että miten siinä on käynyt ja jutella siitä, tai nalle-tunnekortit. Ja kosketuksen kautta, että mikä tuntuu ittestä pahalle, niin ei se myöskään siitä toisesta tunnu hyvältä. Monella lapselta se tietoisuus, miten muita kohdellaan voi mennä paremmin perille, kun sanallisesti se menee monella ohi korvien. Sitten se voi mennä tällaisen kosketuksen kontaktin avulla. (H4)

Päiväkodeissa työskentelevät kasvattajat kertoivat, että heidän päiväkodissa ei ole kirjallista kiusaamisen ehkäisyn suunnitelmaa. Toisen päiväkodin kasvattaja kertoi, että päiväkodin johtaja on aloittanut kirjallisen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelman laatimisen ja sellainen on tulossa päiväkotiin. Yksi kasvattaja sanoi, että kirjallinen kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma sisältyy varhaiskasvatussuunnitelmaan ja siksi se on laadittava. Kirves & Stoor-Grennerin (2011, 12) mielestä kirjallisen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen osaksi päiväkodin varhaiskasvatussuunnitelmaa on tehokas keino ehkäistä kiusaamista varhaiskasvatuksessa, sillä sen avulla kiusaamisen vastainen työ on tehokasta ja johdonmukaista.

No ei sillä lailla varsinaisesti että se nyt olis jossain oikein kirjattuna. Se nyt tietenki on kirjattuna, että kiusaamiseen puututaan. (H5)

En nyt kyllä muista, onko tänne tehty sellaista. Siitä on kyllä ollut puhetta, mutta tietysti on niinku tavallaan sanattomat säännöt olemassa aikuisilla, että niihin aina puututaan ja keskustellaan. (H2)

Kasvattajat kertoivat kuitenkin keskustelewansa kiusaamisesta ja siihen liittyvistä toimintatavoista keskenään. Eräs kasvattaja totesi, että toimintatavoista keskustellaan kasvattajien kesken, mutta yleensä sen jälkeen, kun kiusaamista on tapahtunut.

Kyllä me sitten keskustellaan, mutta melkein se on sitä, että keskustellaan sitten, kun jotain on tapahtunut. (H1)

Kasvattajat pitävät päiväkodissa tapahtuvaan kiusaamiseen puuttumista tärkeänä myös koulukiusaamisen ehkäisyn kannalta. He ovat sitä mieltä, että puuttamalla kiusaamiseen päiväkodissa voidaan saada vähennettyä koulukiusaamista.

Se, että jos täällä pystytään ennaltaehkäisemään ja tuomaan jo se tietous lapsille, että mitä siinä tapahtuu ja se satuttaa oikeasti toista, niin toivon ainakin, että se on niinku sellainen ennaltaehkäisevä, että koulussa ei tarte sitten enää ruveta niitä rajoja hakemaan. Ne rajat tulis tavallaan tehtyä jo täällä, että missä menee se jokaisen oma yksityisyys ja minkä alueen tavallaan sisäpuolelle sä et voi mennä. (H6)

8.3 Kasvattajien puuttumiskeinot kiusaamistilanteisiin

Haastattelemistani kasvattajista suurin osa totesi, että kiusaamista esiintyy päiväkodissa vaihtelevasti ja välillä muodostuu kiusaamistilanteita, joihin kasvattajien on puututtava. Osa kasvattajista sanoi kiusaamisen olevan päivittäistä. Kasvattajien mukaan kiusaamisesta ei ole muodostunut päiväkotiiin sellaista ongelmaa, johon puuttuminen ei tehoaisi, vaan kiusaaminen on pienimuotoista ja siihenkin puututaan heti.

No ei voi sanoa, että päivittäin. Ei voi sanoa, että päivittäin, että ehkä viikoittain. Että viikon aikana on jotain, että pitää puuttua tai..Että se on kuitenkin aika vähä. Ehkä siihen aina on niin tartuttu heti, että se siinä on sellainen tärkeä juttu. (H3)

No melkein päivittäin, ja se voi olla siis sellaista pientä. Kannellaan kun toinen sanoi jotain, se löi mua tai sylki päälle. Että ne voi olla niinku.. Ei ne oo niitä nyrkkitappeluita mihin täällä puututaan, vaan enemmän niitä pieniä asioita. (H6)

Haastatteluiden vastauksista ilmenee, että jokainen kasvattaja pitää kiusaamiseen puuttumista päiväkodissa tärkeänä. Kasvattajien mielestä kiusaamistilanteisiin on puututtava välittömästi sitä huomattaessaan. Kasvattajat ovat sitä mieltä, että lapset

kokevat olonsa turvalliseksi silloin, kun kasvattajat puuttuvat kiusaamistilanteisiin ja oppivat ymmärtämään, mikä on väärä ja oikea tapa toimia. Yksi kasvattajista toi esille sen, että puuttumalla kiusaamistilanteisiin lapsikin oppii arvostamaan itseään niin, että ei anna muiden kiusata itseään. Haastatteluiden perusteella kasvattajien kiusaamistilanteisiin puuttumatta jättäminen loisi lapsille sellaisen väärän käsityksen, että kiusaaminen on hyväksyttävää. Kasvattajien mielestä kiusaamistilanteisiin puuttuminen antaa lapsille turvallisuuden tunteen ja lapset huomaavat, että kiusaamisesta voi kertoa kasvattajalle, kun kasvattaja puuttuu kiusaamiseen.

Mä uskon, että niinku sillä on merkitystä, että tehdään heti pienestä pitäen selväks, että kiusata ei saa. Ja niinku, että ehkä se lapsi itekin arvostaa enemmän ittiänsä niin, että ei anna muitten kiusata itteänsä. Näin uskoisin ainakin. (H8)

Se on viesti siitä, että täällä on turvallista olla. Ja toisaalta sitten se, että kyllähän sekin siihen ennaltaehkäisyyn kuuluu se, että lapset kokee, että siitä voi kertoa. Jotta ei tarvi pelätä, ettei voi kertoa, jos sitä on tapahtunu. (H1)

Kasvattajien haastatteluvastausten perusteella kiusaamistilanteet ovat erilaisia eri ikäisten lasten keskuudessa. Nuorimpien lasten kiusaamiskäyttäytyminen on enimmäkseen tönimistä ja lyömistä eli fyysistä kiusaamista, mutta he eivät välttämättä tiedosta toimintansa olevan kiusaamista. Vanhempien lasten kiusaamistilanteet ovat esimerkiksi leikin ulkopuolelle jättämistä eli psyykkistä kiusaamista ja he usein tiedostavat tekevänsä väärin. Kasvattajat kokevat, että on tärkeää huomioida lapsen ikä ja kehitystaso kiusaamistilanteeseen puuttuessa.

Siihen pitää puuttua heti, mutta sitte tavallaan, miten se prosessi etenee, niin se riippuu paljon siitä, minkä ikäisiä ne lapset on, ja mikä niiden ymmärrystaso on siinä. Jos ajattelee yks vuotiaan lapsen, että se tönii ja hakkaa, niin eihän se voi samalla lailla keskustella ku joku eskarilainen siinä tilanteessa. Kyllä siihen niinku pitää miettiä se ikä, mutta myös se kehitystaso, että missä mennään ja tietysti että heti pitää puuttua siihen tilanteeseen. (H4)

Pienet ainakin, että niillähän ei oikein muuta olekaan kuin se anteeksipyyttäminen. Kyllä aina pyydetään anteeksi sitten lopuksi, kun saadaan selville, että kenen pitää pyytää anteeksi. Kummatkin voi joutua pyytämään anteeksi tietenkin. (H5)

Haastatteluiden perusteella kasvattajat pitävät tärkeänä sitä, että kiusaamistilanteeseen puututaan välittömästi. Hännikäinen (2001, 122) kirjoittaa, että lapsia voidaan myös ohjata selvittämään keskinäisiä konflikteja itse, sillä liian nopea puut-

tuminen tilanteeseen voi johtaa siihen, että lapsi ei opi konfliktien ratkaisemisessa tarvittavia taitoja. Cantell (2010, 109) kuitenkin painottaa sitä, että kasvattajan on oltava aina lasten luona ohjaamassa kiusaamistilanteiden selvittelyä, sillä puuttumatta jättäminen voi johtaa pahempaan kiusaamiseen ja tilanteisiin turtumiseen.

Kasvattajat kertoivat puuttuvansa kiusaamistilanteeseen menemällä kiusaamistilanteessa olevien lasten luo ja ottamalla osapuolet sivummalle muista lapsista. Kasvattajilla on tapana keskustella kiusaamistilanteesta lasten kanssa ja selvittää kysymyksillä tilanteen kulku niin, että molempien lasten kertoma näkökulma tilanteesta kuunnellaan. Kuten Martsola (2013, 17-19) kirjoittaa, niin lasten riitojen taustan ja tekojen tarkoituksen selvittäminen on tärkeää.

Yksi kasvattajista kertoi pyytävänsä joskus toista kiusannutta lasta hetkeksi istumaan penkille miettimään tilannetta ja menevänsä myöhemmin kysymään lapselta, mitä hän on oppinut. Tärkeänä puuttumiskeinona kasvattajat pitävät kiusanneen lapsen empatian eli myötätunnon tunteen herättelyä, anteeksi pyytämistä ja sovintoa. Myös Cantellin (2010, 25-26) mukaan lapselle on annettava tilaisuus pyytää anteeksi, että asia ei jää vaivaamaan lapsen mieleen. Martsola (2013, 17-19) pitää tärkeänä, että kasvattaja varmistaa lapsen ymmärtävän itse, mitä pyytää anteeksi. Kasvattajat kertoivat pyytävänsä kiusannutta lasta miettimään, miltä hänestä olisi tuntunut toisen osapuolen asemassa. Tärkeäksi koettiin myös se, että kiusannutta lasta pyydetään miettimään, mitä hän teki väärin ja mikä olisi ollut oikea tapa toimia.

Jos se on sellaista sanallista loukkaamista niin, se riippuu tapauksesta, että joskus se joka siinä väärin puhuu, niin sille, että hei mistä oli kysymys ja mietipä mitä pitäis korjata ja kuinka pitäis. Jotta miltä tuntuu ja tietysti justiin sen asian empatian herättely siinä ja tietenkin se sopiminen ja anteeksipyyttäminen. Se riippuu vähän siitä, että mitä on tekeillä. Jos se on kovin voimakasta fyysistä, niin sitten siinä pitää ensin toimia ja sitten käsitellä se. (H1)

Yksi kasvattajista painotti kuvakorttien käyttämisen tärkeyttä kiusaamistilanteissa. Tilanteeseen puuttuminen kieltokuvaa näyttämällä on tehokas keino kiusaamistilanteiden lopettamiseen. Lapset ymmärtävät toimintansa paremmin näkemällä kuvan. Lapset voivat myös itse näyttää tunnekorteista, millaiselta toisesta lapsesta tuntuu kiusaamisen jälkeen. Myös kasvattajan omien ilmeiden ja eleiden huomiointi nousi esiin erään kasvattajan vastauksesta. Vastauksen mukaan kasvatta-

jan on oltava jämäkkä ja vihaisen näköinen puuttuessaan kiusaamistilanteeseen, sillä silloin lapsi vasta todella ymmärtää toimineensa väärin.

Sitähän on kans, että mitä ei saa tehdä, niin jos on ollu haasteita, niin sitte on näytetty esimerkiksi kieltokuva, että ei saa purra. Niin se menee paljon paremmin perille, kun ottaa kuvat vaikka siihen apuun. (H4)

Tietenki pitää puuttua tykysti ja olla kiukkuisen näköinen, että se menis sille lapselle perille. Se on mulla niinku sellainen, mitä mä ajattelen, että ei se lapsi ymmärrä, jos sitä niinku hymyillen kerrotaan, että: ”et sä voi näin tehdä, kun sille tulee paha mieli” (H3)

Osa kasvattajista toi vastauksessaan esiin, että lapselle voi aiheutua harmia kasvattajien joutuessa puuttumaan usein saman lapsen toimintaan, sillä muut lapset voivat ryhtyä syyttämään lasta sellaisistakin teoista, joissa lapsi ei ole ollut osallisena.

Tietysti on sekin, että, jos lasta joutuu muistuttamaan siitä kiusaamisesta, niin aikuisella kyllä pitää olla vastuuta siitä, että siitä kiusaajasta ei tuu aina se syyllinen. Sen huomaa, että lapset menee siihen mukaan, kun jotain on jossain tapahtunu ja kukaan ei oo nähny, niin hyvin herkästi lapset syyttää aina sitä samaa lasta, vaikkei olisikaan. Tapahtuu myös sillä lailla, että lapsi ei oo ollu edes hoidos, niin silti sanotaan, että täytyy olla tämä lapsi. Se tietysti on vaara sitten, kun usein joutuu puuttumaan jonkun tietyn lapsen tekemiseen. (H1)

Yksi kasvattaja kertoi, että kuvakorttien käyttäminen on hyvä keino puuttua kiusaamistilanteeseen siitakin syystä, että kiusaava lapsi ei saisi kiusaajan leimaa muilta ryhmän lapsilta.

Kiusaajat saa sellaisen leiman helposti, että sitten toiset lapset huutaa niiden nimeä, vaikka ei olisikaan ollut kiusaamassa. Tässä on käytetty sellaisia kortteja, että näyttäis esimerkiksi sellaisia kuvia, että joku asia on kielletty eikä hoettaisi sen lapsen nimeä. Sekään ei oo kiva, että sen lapsen nimeä hoetaan koko ajan, kun tekee jotakin. Mieluummin vaikka kuva ja oot hiljaa, että ei mustamaalata. (H4)

8.4 Tieto kiusaamisesta

Haastatteluun vastanneet kasvattajat olivat sitä mieltä, että uutta tietoa kiusaamisen ehkäisystä ja puuttumisesta tarvitaan päiväkodissa aina. Suurin osa vastaajista kokee, että tietoa on tällä hetkellä hyvin, mutta ovat sitä mieltä, että tietoa ei ole koskaan liian paljon ja kuulisivat mielellään lisääkin aiheesta. Vastanneista kasvat-

tajista osalla oli myös sellaisia kokemuksia, joiden mukaan tietoa ei välttämättä ole riittävästi. He totesivat, että ilman riittävää tietoa kiusaaminen voidaan jättää huomioimatta.

On. Kyllä mä ainakin koen, että meillä täällä on ja hyvät. Meitä on myös koulutettu siihen. Sitte taas sellaiset, jotka ei oo ollu koulutuksessa, niin sitte taas on myös omalla vastuulla, että sä haet sitä tietoa ja materiaalia. Mutta kyllä mä koen, että meillä on ihan hyvät perehdytykset siihen. (H3)

Ei välttämättä, vaikka ajattelis että olis. Mutta tietysti se, että tuota, joskus tulee sellainen olo, että jätetään huomiotta se kiusaaminen. Niinku jotenkin, että odotetaan, että lapset tulee sitten kertomaan, jos se tuntuu sellaiselta. Mun mielestä kaikista ikävintä on se, jos lasta kiusataan ja se ei itte siitä edes kerro. (H1)

Päiväkodin kasvattajista osa oli saanut osallistua kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen koulutukseen. Jotkut kasvattajat mainitsivat, että päiväkodeissa on kiusaamisen aihetta käsittelevää ammattikirjallisuutta, jota kasvattajat saavat vapaasti lainata luettavaksi. Osa kasvattajista lisäsi, että tiedonhankinta on paljon kasvattajan omallakin vastuulla ja heidän mielestään kasvattajan ammattitehtävään kuuluu oma-aloitteinen uuden tiedon hankinta.

Siis meillähän on sellainen Pienten lasten kiusaamisen ehkäisy niinku mikä on meillä ihan materiaalina, että mitä on luettu. Ja sitten on paljon kirjatietoa ja myös sitten se, että vaikka täällä on joku tietty, niin se on myös paljon musta ja mun omasta ammattitaidosta kiinni, että mistä mä haen sitä materiaalia ja haluanko hakea sitä materiaalia. Meenkö mä tavallaan semmoiset mustat lasit silmillä enkä halua mitään uutta. Että se on paljon musta kiinni myös, että mitä materiaalia mä käytän. (H6)

Kasvattajat kertoivat, että tietoa kiusaamisesta ja siihen puuttumisen keinoista on kertynyt myös työkokemuksen kautta. Vastauksista myös selvisi, että kasvattajat saavat tietoa ja ohjausta erityislastentarhanopettajilta, jos tulee sellainen tilanne, että omat keinot eivät riitä.

No kyllä mun mielestä, ainakin itellä, kun on niin pitkästi tätä työuraa. No saattaa olla joskus, ettei tiedä, mitä tekis, jos se on oikein sellaista pidempikestoista ja jatkuvaa, mutta tällä hetkellä ei oo sellaista. Siihen sitten onneksi saa apua noilta erityislastentarhanopettajilta ja muilta tahoilta. (H2)

Päiväkodeissa hoidossa olevilla lapsilla sanottiin olevan riittävästi tietoa kiusaamisesta. Kasvattajat kertoivat, että päiväkotien ryhmissä keskustellaan lasten kanssa siitä, mitä kiusaaminen tarkoittaa ja mitä ei saa tehdä toiselle. Kuten Kanninen ja Sigfrids (2012, 64) kirjoittavat, niin kiusaamisen ennaltaehkäisyn kannalta on tärkeää, että kasvattajat keskustelevat lasten kanssa kiusaamisen ilmiöstä ja arvioivat yhdessä, onko jokin käytös hyvien tapojen mukaista.

Osa kasvattajista toteaa, että kiusaamisen aihetta käsittelevää keskustelua käydään vasta hieman vanhempien lasten ryhmässä. Vanhemmat lapset ymmärtävät keskustelun paremmin kuin nuorimmat lapset. Kysyttäessä kiusaamisesta keskustelemisesta lasten kanssa oli vastauksissa paljon eroja. Osa kasvattajista kertoi, että lapsiryhmissä keskustellaan lasten kanssa kiusaamisesta muulloinkin kuin sitä tapahtuessa, mutta toiset kasvattajista olivat sitä mieltä, että lasten kanssa keskustellaan kiusaamisesta yleensä sillä hetkellä, kun kiusaamista tapahtuu.

No ei oo kyllä sillä lailla yleisesti, että aina tilanteen mukaan sitten on, mutta ei näin muuten vaan oo kyllä juteltu. (H8)

Puhutaan tavallaan ennaltaehkäisevästi. On kirjoja, missä käsitellään kiusaamista tai sellaisia tunnetiloja ja just puhutaan niistä, että miltä musta tuntuis, jos joku sanoisi mulle jotain. Ne ei oo vaan ne tilanteet, vaan yritetään mahdollisimman konkreettisesti, niinku ennaltaehkäisevästi, saada niitä asioita lasten mieleen, että niin oikeesti, jos mä käyttäydyn näin, niin se satuttaa toista. (H3)

8.5 Kiusaaminen ja puuttumiskeinot tulevaisuudessa

Kysymys siitä, mitä kiusaamiselle pitäisi tehdä tulevaisuudessa, tuotti monenlaisia vastauksia. Vastauksista tuli esiin huoli lapsiryhmien ryhmäkoon suurenemisesta päiväkodeissa. Ryhmäkoon suurentamisen uskottiin vaikeuttavan kiusaamisen tunnistamista ja siihen puuttumista, koska lasten toimintaa olisi vaikeampi havainnoida nykyistä kokoa suuremmassa ryhmässä. Myös kasvattajilla oleva tieto kiusaamisesta koettiin tärkeäksi tulevaisuudessa kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen kannalta. Kasvattajat pitivät tärkeänä, että päiväkodissa työskentelevät kasvattajat perehtyisivät nykyistäkin paremmin jokaisen lapsen luonteeseen ja lapselle tyypillisiin käyttäytymistapoihin. Muita tulevaisuudessa kiusaamiselle tehtäviä asioita olivat kasvattajien mielestä entistä tehokkaampi puuttuminen kiusaamista

havaitessa, tehostettu lasten lähellä oleminen niin, että kasvattaja tiedostaa tilanteen tarkasti sekä vihaisella ilmeellä korostetut väliintulot kiusaamistilanteissa.

Tuota mä ainaki ajattelen justiin, että ryhmäkoolla ja sillä toimintamuodolla, että se on mahdollista jotta saa toimia pienryhmissä, niin se on mun mielestä se juttu. Ja tietenkin se, että aikuisilla päiväkodis on tietoa siitä asiasta. Ja sitten se, että me oikeasti paneudutaan siihen, minkälainen kukakin lapsi on. Tunnistetaan hiljaiset lapset, jotka ei uskalla sanoa. (H8)

Yksi kasvattaja toivoi, että tulevaisuudessa päiväkodin pienryhmätoimintaa laajennettaisiin muutenkin kuin vain yhden toimintatuokion mittaiseksi hetkeksi, kuten se tällä hetkellä toteutuu. Kasvattaja uskoi, että näin päiväkodissa saataisiin tehokkaammin ehkäistyä kiusaamisen muodostumista.

Yleensä tämä pienryhmäajatus, että kaikki sujuis paremmin, että se ei ole vain se toimintahetki, kun ollaan pienryhmissä. Että se ei tarkoita sitä, että toimitaan tunti aamulla pienryhmässä ja kaikki sujuu aika kivasti, sitten kokoonnutaankin kaikki kaksikymmentä lasta ennen ruokailua sinne, jossa kaikki tapahtuu hälinässä. Vaan, miksei pienryhmät voi sen yhden aikuisen kanssa siirtyä sinne ruokapöytään, vaikka ei oo katettu, ja kattais ne vaikka sen ruokapöydän. Ihan niinku vietäis se pienryhmäajatus, joka vielä varhaiskasvatussuunnitelmassa on, niin pidemmälle kuin siihen yhteen tuokioon. Se olis aamusta asti se toiminta, mikä osaltaan ennaltaehkäisisi tätä kiusaamista myös. (H4)

Lisäksi lasten vanhempien toivottiin suhtautuvan tulevaisuudessa vakavammin kaikenlaiseen kiusaamiseen. Yksi kasvattajista toivoi, että vanhemmat keskustelisivat lasten kanssa kiusaamisesta jo kotona, jolloin lapsi ymmärtäisi asian paremmin. Kasvattaja oli sitä mieltä, että päiväkodin työntekijöiden ja lasten vanhempien on oltava samaa mieltä kiusaamisesta ja sovittava yhteiset toimintatavat.

Mun mielestä yleensäkin kaikkien lasten vanhemmat saisi olla enemmän tosissaan. Osa vanhemmista ei oo niin tosissaan, että vois suhtautuu vakavammin ja vois niinku ittekin jo lapsen kans keskustella, että ehkä menis paremmin perille. Ja kyllä huomaa, että jos sen lapsen aikana antaa vanhemmille palautetta, niin ei ihan kaikkea voi niinku lapsen kuullen sanoa, mutta tietyistä asioista voi jotta lapsi kuulee ne. Että tavallaan päiväkodin työntekijät ja vanhemmat on samalla linjalla tai niinku samaa mieltä asioista. Että samaa köyttä vedetään ja lapsi ymmärtää sen ettei voi tavallaan huijata jompaakumpaa osapuolta. Vanhemmat ja työntekijät tietää samat asiat. (H8)

9 TULOSTEN YHTEENVETO JA TARKASTELU

Edellisessä luvussa raportoin, millaisia asioita päiväkodeissa työskentelevät kasvattajat toivat esiin haastattelukysymyksiini vastatessaan. Tässä luvussa kerron haastatteluvastauksista tekemistäni johtopäätöksistä ja vastaan samalla tutkimukseni taustalla oleviin tutkimuskysymyksiin. Opinnäytetyöni tutkimuskysymyksiä ovat: Mikä päiväkodin kasvattajien mielestä on kiusaamista päiväkodissa? Millaisia keinoja päiväkodin kasvattajilla on kiusaamisen ennaltaehkäisyyn päiväkodissa? Millaisilla keinoilla päiväkodin kasvattajat puuttuvat kiusaamiseen päiväkodissa? Sain selvitettyä vastaukset tutkimuskysymyksiin suorittamieni haastattelujen avulla.

Kasvattajat vastasivat päiväkodissa tapahtuvaa kiusaamista määrittelevään kysymykseen omasta näkökulmastaan. Kasvattajien määritelmät kiusaamisesta olivat keskenään samankaltaisia, mutta niissä oli erojakin. Kasvattajien oli aluksi vaikea määritellä kiusaaminen. Vaikuttaa siltä, että kiusaamisen määrittelyn tekee haastavaksi se, että on vaikea määritellä, missä vaiheessa lapsen toiseen kohdistuvaa toimintaa voi alkaa kutsua kiusaamisen käsitteellä. Hamaruksen (2008, 14-15) mukaan tilanteen selvittämisen syyksi riittää se, että lapsi kokee teon kiusaamisena. Kiusaamisen määrittelyä voi kuitenkin vaikeuttaa myös se, että kasvattajat eivät voi aina tietää, miltä teko lapsesta itsestä tuntuu.

Kasvattajien mielestä kiusaamiseksi voi kutsua sellaista toiseen kohdistuvaa haitallista toimintaa, joka on jatkuvaa ja tahallista ja joka kohdistuu usein samaan lapseen. Samanlaisia kasvattajien mainitsemia kiusaamisen piirteitä on noussut esiin myös Häikiön ja Soudunsaari-Väisäsen (2014, 29) tutkimuksen tuloksista, jossa kasvattajat kertoivat kiusaamisen olevan säännöllistä ja jatkuvaa, samaan lapseen kohdistuvaa negatiivista toimintaa. Miettisen ja Piironen (2014, 63) tutkimuksessa kasvattajat määrittivät kiusaamisen olevan toistuvaa ja tahallista sekä tarkoituksellisia tekoja. Kasvattajien näkemys kiusaamisen piirteistä on yleisesti samankaltainen.

Kasvattajien on helpompi nimetä ja tunnistaa konkreettisia tekoja, jotka ovat kiusaamiskäyttäytymistä kuin selittää, miten kiusaaminen määritellään. Kasvattajat puuttuvat päiväkodissa sellaisiin tekoihin, kuten leikistä pois jättäminen, toisen leikkiin puuttuminen, toiselle rumasti puhuminen, lelun ottaminen toiselta ja toisen fyysinen satuttaminen. Nämä ovat tekoja, jotka kasvattajat luokittelevat kiusaamiseksi.

Kiusaamisen yleisyys vaihtelee suuresti päiväkotien lapsiryhmien välillä. Vastauksen perusteella joissakin ryhmissä kiusaamista esiintyy päivittäin jossain muodossa, mutta osassa ryhmistä kiusaamista esiintyy vain silloin tällöin. Vaikuttaa siltä, että siinä, millaista toimintaa kasvattajat kutsuvat kiusaamiseksi on eroja. Vaikka kasvattajat varmasti puuttuvat esimerkiksi tönimiseen sitä havaitessaan, niin jotkut kasvattajista eivät ehkä kutsu tönimistä kiusaamiseksi. Tällaiset erot kiusaamisen määrittelyssä voivat vaikuttaa siihen, että jossain ryhmässä kasvattajat kokevat ja mainitsevat esiintyvän kiusaamista useammin kuin jossain toisessa ryhmässä. Ryhmän lasten iällä ja persoonallisuudella voi olla vaikutusta siihen, että kiusaamisen yleisyys vaihtelee eri lapsiryhmissä. Riitta Martsolan (2013, 17-19) mukaan lapsen nuori ikä ei kuitenkaan saa vaikuttaa tekoihin puuttumiseen ja kiusaamisen piirteet täyttävään käytökseen on puututtava, vaikka lapsi ei itse ymmärtäisi sen olevan kiusaamista.

Olisi tärkeää, että kasvattajat keskustelisivat keskenään kiusaamisesta ja laatisivat päiväkotiin yhteisen kiusaamisen määritelmän. Tällä hetkellä kasvattajilla oli omaa tietoa aiheesta ja heillä oli samoja, mutta myös toisistaan poikkeavia kiusaamisen määritelmiä ja kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumistapoja. Käytössä oli hyviä tapoja, mutta, kuten Kirves & Stoor-Grenner (2011, 12) kirjoittavat, niiden yhtenäistäminen ja kasvattajien yhteinen määritelmä kiusaamiselle voisi tuoda tehokkuutta kiusaamiseen puuttumisen toimintatapoihin. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että kiusaamisen ehkäisyä ja siihen puuttumista toteutetaan päiväkodissa hyvin.

Päiväkodissa työskentelevillä kasvattajilla on monenlaisia keinoja ehkäistä kiusaamisen muodostumista lapsiryhmiin. Kaikki keinot eivät kuitenkaan ole käytössä jokaisessa lapsiryhmässä. Esimerkiksi tunnekortteja mainittiin hyödynnettävän vain osassa päiväkodin lapsiryhmistä. Kuten tutkimusaineistosta ilmeni, niin kiu-

saamisen ehkäisy- ja puuttumistavat eivät voi olla samanlaisia kaiken ikäisten lasten kohdalla, vaan kiusaamiseen puuttumisen tavassa on huomioitava jokaisen lapsen oma kehitystaso. Se tekee kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen tapojen yhtenäistämistä haastavaa ainakin koko päiväkodin yhteisön kesken. Onko niin, että kasvattajien on helpompi sopia yhteiset toimintatavat omien lapsiryhmien sisällä kuin kaikkien päiväkodin kasvattajien kesken, sillä lapsiryhmiin on sijoitettu suunnilleen saman ikäisiä lapsia?

Kasvattajat osasivat hyvin kertoa kiusaamisen ehkäisyssä hyödynnettävistä keinoista. Kiusaamisen ehkäisemiseksi käytettäviä keinoja päiväkodissa ovat tunnekorttien käyttäminen, keskustelu kiusaamisesta lasten kanssa, pelisääntöjen laatiminen, asioiden, tekojen ja tunteiden ääneen nimeäminen, lasten toiminnan havainnointi sekä pienryhmätoiminta. Vaikka vastauksista ilmenee, että päiväkodeissa ei vielä ole kirjallista kiusaamisen ehkäisyyn ja puuttumisen suunnitelmaa, niin kuitenkin päiväkodeissa oli selvästi suunniteltu toimintaa sillä tavalla, että kiusaamisen ehkäiseminen oli huomioitu toiminnan järjestämisessä.

Kerroin teoriaosuudessa kiusaamisen ehkäisyyn kannalta tärkeistä tunnetaidoista ja sosiaalisista taidoista, joita opettamalla kasvattajat voivat ehkäistä kiusaamisen muodostumista päiväkodissa, kuten Kirves & Stoor-Grenner kirjoittavat (2011, 9-10). Niiden opettaminen on tärkeää, sillä Kokkosen mukaan (2010, 43) lapset, joilla on heikko tunteiden säätelyn taito voivat helposti käyttäytyä ongelmallisesti, ja esimerkiksi aggressiivisuudella hankaloittaa sosiaalisten suhteiden sujuvuutta. Lapset, jotka osaavat säädellä tunteitaan, toimivat sujuvasti yhteistyössä ja luovat myönteisiä toverisuhteita (Kokkonen 2010, 43). Kasvattajat eivät tuoneet vastauksissaan juurikaan esiin tunnetaitojen ja sosiaalisten taitojen opettamisen tärkeyttä kiusaamisen ehkäisyssä. Tunnekorttien käyttäminen, toisen tunnetilan miettiminen tilanteen jälkeen ja empatian herättely olivat asiat, jotka kuitenkin osa kasvattajista mainitsi tunnetaitojen opettelusta.

Päiväkodissa kiusaamistilanteeseen puututaan välittömästi. Kiusaamistilanteisiin puuttumisesta saadusta kokemuksesta on hyötyä, sillä kasvattajat tietävät, mitkä tavat tehoavat parhaiten erilaisten tilanteiden ja lasten kohdalla. Kuten Hännikäinen (2001, 122) kirjoittaa, on päiväkodeissa kasvatuksellisenä tavoitteena ohjata

lapsia selvittämään tilanteet keskustelemalla ja neuvottelemalla ilman huutamista tai lyömistä. Tutkimukseni perusteella kasvattajat puuttuvat päiväkodissa lasten kiusaamistilanteisiin pääasiassa ohjaamalla lapset ensin sivummalle, selvittämällä tilanteen kulkua, herättelemällä lapsissa myötätunnon tunteita ja sopimalla, että lapset pyytävät toisiltaan anteeksi ja sopivat tilanteen. Kiusaamistilanteisiin puuttumatta jättäminen voi aiheuttaa sen, että lapset alkavat ajatella tilanteessa esiintyvän toiminnan olevan sallittua ja jatkavat sitä tulevaisuudessakin, jolloin kiusattu lapsi voi kokea, että ansaitsee kiusaamisen. Kasvattajan puuttuessa kiusaamiseen on lapsilla ryhmässä turvallinen olo. Hurme ja Kyllönen (2014, 36) kirjoittivat, että kasvattajalla on vastuu turvallisen ilmapiirin luomisesta ja lapsille muodostuu turvallinen olo silloin, kun kasvattaja osaa hallita ryhmää ja toimia ryhmässä määrätietoisesti.

Tutkimusaineistosta nousi esiin uutena asiana erilainen näkökulma kiusaamiseen puuttumisessa, sillä kaksi kasvattajaa kertoivat jatkuvan kiusaamiseen puuttumisen voivan aiheuttaa harmia kiusaavalle lapselle. Lapsi, jonka toimintaan joudutaan puuttumaan usein, voi saada kiusaajan maineen, ja lapset saattavat syyttää kyseistä lasta jatkossa sellaisistakin teoista, missä lapsi ei ole ollut osallisena. Tällaisen asian estämiseksi kerrottiin kiusaamistilanteessa kieltokuvakorttien näyttämisen olevan hyvä keino, sillä silloin lapsen nimeä ei tarvitse toistaa monta kertaa ääneen toisten lasten kuullen.

Haastatteluuni vastasivat erilaisen työkokemuksen omaavat kasvattajat. Osa kasvattajista oli työskennellyt päiväkodissa kasvattajana monta vuotta, kun taas jotkut kasvattajat olivat työskennelleet kasvattajana lyhemmän ajan. Vaikutti siltä, että niillä kasvattajilla, jotka olivat työskennelleet päiväkodissa kauemmin, oli enemmän tietoa siitä, millaisia kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen keinoja päiväkodissa on tällä hetkellä käytössä. Se on varmasti tavallista, sillä päiväkodin tilat ja käytännöt ovat heille tuttuja ja tehokkaimmat puuttumistavat löytyvät osittain työkokemuksen myötä. Tutkimusaineiston perusteella vaikutti myös siltä, että niillä kasvattajilla, jotka olivat työskennelleet varhaiskasvatuksen tehtävissä vähemmän aikaa, oli paljon uutta teoretietoa, sillä he olivat valmistuneet lastentarhanopettajaksi tai lastenhoitajaksi hiljattain. Kasvattajille olisi hyödyllistä jakaa omaa tietoa toisille ja hyödyntää toistensa erilaista osaamista siten, että tieto koottaisiin myös

kirjalliseen muotoon. Tieto olisi hyvä saada päiväkotiyhteisön käyttöön kirjallisen kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman kautta, joka olisi päiväkodin kasvattajien työväline. Tulevaisuudessa uudetkin työntekijät voisivat perehtyä kiusaamisen vastaisen työn käytäntöihin päiväkodissa kirjallisen suunnitelman avulla.

Vaikuttaa siltä, että kiusaamista esiintyy päiväkodeissa usein, mutta vakava kiusaaminen on harvinaisempaa, sillä myös Miettisen ja Piironen (2014, 63) tutkimus osoittaa, että kiusaamista esiintyy päiväkodissa päivittäin, mutta vakavia ja pitkäkestoisia kiusaamistilanteita kohdataan hyvin harvoin. On erittäin tärkeää, että päiväkodeissa oli huomioitu jo ennakolta, että kiusaamista ei muodostuisi ja, että se koetaan päiväkodeissa tärkeänä asiana. On hyvä, että päiväkodeissa on keinoja, joilla kiusaamiseen pystytään vaikuttamaan. Tutkimustuloksista huomasi, että kasvattajat pitivät kaikenlaista kiusaamista puuttumisen arvoisena, vaikka se olisi ollut pienimuotoista. Kasvattajien mukaan päiväkotiryhmissä esiintyy kiusaamista tällä hetkellä erittäin vähäisesti toisinaan ja kyseessä on useimmiten sellainen käyttäytyminen, jonka kasvattajat pystyvät lopettamaan helposti. Siitä voi päätellä, että päiväkodeissa käytössä olevat kiusaamisen ehkäisykeinot ovat olleet toimivia ja hyödyllisiä.

10 POHDINTA

Aloittaessani opinnäytetyön kirjoittamisen oli minulla aihe valmiiksi mietittynä. Olin päättänyt jo kauan ennen opinnäytetyöprosessin alkua, että kirjoitan opinnäytetyöni päiväkodissa esiintyvistä kiusaamisesta. Sain ajatuksen aiheesta suoritettuan monia työharjoittelujaksoja päiväkodeissa ja havaittuani, että kiusaamista esiintyy yllättävän paljon jo alle kouluikäisten lasten keskuudessa. Halusin tehdä opinnäytetyöni tutkimuksesta hyödyllisen, joten valitsin tutkimukseni kohteeksi päiväkodissa työskentelevien kasvattajien näkökulman. Taustalla oleva ajatus oli, että tutkilla ja yhdistämällä kasvattajien näkemyksiä ja kokemuksia kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen keinoista, saan tuotua opinnäytetyössäni esiin asioita, joilla kiusaamisen vastaista työtä voidaan kehittää muissakin päiväkodeissa. Lisäksi halusin tuoda opinnäytetyöni kautta enemmän tietoisuuteen, että kiusaaminen voi alkaa jo ennen kouluikää ja siihen puuttuminen jo päiväkodissa on tärkeää. Itse koen, että tällä hetkellä koulukiusaaminen on aiheena esillä enemmän.

Aluksi koin haasteellisena monipuolisen teorian tiedon kokoamisen opinnäytetyöhöni. Suurin osa kiusaamista käsittelevästä kirjallisuudesta sijoittui koulun puolelle. Huomasin myös, että alle kouluikäisten lasten kiusaamisesta on olemassa melko vähän tutkimuksia. Laura Repo ja Maria Stoor-Grenner ovat toimineet varhaiskasvatuksen tutkimus- ja kehittämistehtävissä ja heidän tuottamaa tutkimustietoa alle kouluikäisten lasten kiusaamisesta löytyy paljon. Moni muu tutkija oli lainannut teoksissaan juuri heidän tutkimuksiaan, joten teorian tietoa tutkiessani päädyin usein takaisin sellaiseen tietolähteeseen, jota olin jo tutkinut. Etsimällä aktiivisesti uutta tietoa niin kirjoista kuin artikkeleistakin, ja tutkimalla myös vieraskielisiä lähteitä, sain lopulta koottua hyvän ja riittävän monipuolisen teoriapohjan tutkimukselleni.

Kokonaisuudessaan opinnäytetyön tekeminen tutkimusaineiston kokoamisesta analysointivaiheeseen eteni hyvin ja suunnittelemani aikataulun mukaisesti. Päiväkotien johtajat auttoivat minua löytämään haastateltavat tutkimusaineiston kokoamista varten ja jokainen haastatteluun osallistunut kasvattaja oli mielellään mukana tutkimuksen tekemisessä. Haastatteluihin käytettävä aika oli rajallinen, sillä haastattelut toteutettiin päiväkodille sopivan aikataulun mukaisesti. Olin kuitenkin tyytyväinen haastatteluihin, sillä rajoittavasta aikataulusta huolimatta kaikki

kahdeksan haastateltavaa tuottivat monipuolisesti tietoa ja kertoivat omia näkemyksiään kaikista annetuista teemoista. Sain koottua monipuolisen ja laajan tutkimusaineiston, jota oli mielenkiintoista tarkastella. Tutkimusaineiston tarkastelu ja analysointi oli mielestäni koko opinnäytetyöprosessin mieluisin vaihe. Haastattelujen kuunteleminen nauhurista samanaikaisesti kirjoittaen oli melko haastavaa ja aikaa vievää. Tutkimustulosten koonti ja tarkastelu kuitenkin eteni sujuvasti, sillä olin niin innostunut näkemään, millaisia vastauksia aineistosta löytyykään. Havaittiin, että kasvattajien vastauksista löytyi paljon samankaltaisia piirteitä kuin opinnäytetyön teoriaosuudessa käsitellyissä asioissa, mitä olin arvioinutkin.

Opinnäytetyön tekeminen on antanut minulle paljon ammatillisia valmiuksia työelämään. Olen saanut paljon uutta tietoa kiusaamisen ilmiöstä ja siitä, millaisia vaikutuksia kiusaamisella on lapseen. Oppimiani kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumisen keinoja voin tulevaisuudessa hyödyntää omassa työssäni päiväkodissa ja muutenkin lasten kanssa työskennellessäni. Tutkimuksen tekemisen myötä opin keräämään tietoa ja tunnistamaan kehitettäviä asioita. Vaikka olen aikaisemmin suorittanut opintoihini sisältyviä tutkimusmenetelmiä käsitteleviä opintojaksoja, niin vasta oikeasti suunniteltuani ja toteutettuani tutkimuksen itse alusta loppuun asti, olen todella sisäistänyt sen, millaisia vaiheita tutkimuksen tekeminen pitää sisällään.

Päiväkodissa esiintyvän kiusaamisen ja kasvattajien kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumiskeinojen tutkimusta voisi myös laajentaa ja ottaa haastattelumenetelmien lisäksi havainnointimenetelmiä käyttöön. Tutkija voisi havainnoida lasten kiusaamistilanteita ja sitä, huomaavatko kasvattajat tilanteen ja miten he käytännössä puuttuvat tilanteeseen sen huomattaessaan. Kiusaamistilanteiden havainnoimisessa haasteena voi kuitenkin olla tilanteiden aitous. On mahdollista, että tilanteet ja toimintatavat vääristyvät silloin, kun kasvattajat tietävät, että tutkija on paikalla havainnoimassa.

Kaiken kaikkiaan opinnäytetyöprosessissa sekä teoria- että tutkimusosuuden tekeminen on ollut antoisaa ja olen oppinut paljon. Opinnäytetyötä tehdessä on ollut hienoa huomata, että kiusaamisen vastaista työtä pidetään päiväkodeissa tärkeänä ja kiusaamisen ehkäisy- ja puuttumisen keinoja on käytössä. Toivon, että opinnäytetyöstäni on hyötyä varhaiskasvatuksen tehtävissä työskenteleville.

LÄHTEET

- Cacciatore, R. 2008. Kiukkukirja: aggressiokasvattajan käsikirja – vauvasta kouluikään. Helsinki: VL-Markkinointi Oy.
- Cantell, Hannele. 2010. Ratkaiseva vuorovaikutus: Kasvatuksellisia kohtaamisia lasten kanssa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Gimpel, G. A. & Holland, M. L. 2003. Emotional and Behavioral Problems of Young Children: Effective interventions in the preschool and kindergarten years. New York: The Guilford Press.
- Hamarus, P. 2012. Haukku haavan tekee: Puututaan yhdessä kiusaamiseen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hamarus, P. 2008. Koulukiusaaminen: Huomaa, puutu, ehkäise. Helsinki: Kirjapaja.
- Hellström, M. 2010. Sata sanaa kasvatuksesta. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Himberg, L. & Jauhiainen, R. 2002. Suhteita - Minä, me ja muut. Porvoo: Bookwell Oy.
- Hirsjärvi, S., Remes, P., & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Hoy, D. & Daniels, R. 2004. Relationships and conflict-solving (classroom and playground) with infants. In: B. Rogers (ed.) How to manage children's challenging behaviour. Trowbridge, Wiltshire: Cromwell Press Ltd, 83-87.
- Huhtanen, K. 2007. Kun huoli herää: Varhainen puuttuminen koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hurme, K. & Kyllönen, T. 2014. Turvassa! Vahvista lapsen turvallisuuden tunnetta ja varaudu vaaratilanteisiin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hännikäinen, M. 2001. Pienten lasten konfliktit. Teoksessa: Helenius, A., Karila, K., Munter, H., Mäntynen, P. & Siren-Tiusanen, H. (toim.) Pienet päivähoitossa: alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsinki: WSOY, 117-131.
- Höistad, G. 2003. Irti kiusaamisen kierteestä. Helsinki: Kirjapaja.
- Isokorpi, T. 2004. Tunneoppia: Parempaan vuorovaikutukseen. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Jarasto, P. & Sinervo, N. 1997. Elämää varten: Alle kouluikäisen lapsen maailma. Jyväskylä: Gummerus.
- Juvonen, A. 1993. Skidikantti – Lapsen tie objektista subjektiksi. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä - Miten kirjoitan kvalitatiivisen opinnäytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Keltikangas-Järvinen, L. 1994. Aggressiivinen lapsi: Miten ohjata lapsen persoonallisuuden kehitystä. Helsinki: Otava.
- Keltikangas-Järvinen, L. 2010. Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot. Juva: Bookwell Oy.
- Kerola, K., Kujanpää, S. & Kallio, A. 2013. Ihmiseltä ihmiselle-Sosiaaliset taidot. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2011. Kiusaamisen ehkäisy varhaiskasvatuksessa: kiusaamisen ehkäisyn ja puuttumisen suunnitelman laatiminen. Helsinki: Mannerheimin Lastensuojeluliitto.
- Kirves, L. & Stoor-Grenner, M. 2010. Kiusaavatko pienetkin lapset? [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 27.2.2016]. Saatavana: <https://mll-fi-bin.directo.fi/@Bin/b39c302b9ccd2ba7a43da95124d8d10c/1456585032/application/pdf/12510731/Kiusaavatko%20pienetkin%20lapset.pdf>
- Kokkonen, M. 2010. Ihastuttavat, vihastuttavat tunteet: Opi tunteiden säätelyn taito. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kuha, M-L. & Stafsula, P. 2015. PIENIN On Tärkein: Varhaiskasvattaja ennaltaehkäisemässä ja puuttumassa kiusaamiseen. Lapin ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö. [Verkkajulkaisu]. [Viitattu 25.3.2016]. Saatavana: http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/92213/Kuha_Miia_ja_Stafsula_Paula_Opinnaytetyo.pdf?sequence=1
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka: Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Kyrönlampi-Kylmänen, T. 2010. Lapsen hyvä arki. Helsinki: Kirjapaja.
- L 19.1.1973/36. Varhaiskasvatuslaki.

- Launonen, K. 2016. Varhainen vuorovaikutus. [Verkkoartikkeli]. Papunet.net. [Viitattu 3.2.2016]. Saatavana: http://papunet.net/fileadmin/muut/vuorovaikutus/varhainen_vuorovaikutus.pdf
- Marjanen, P., Marttila, M. & Varsa, M. 2013. Pienten piirissä: Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Martsola, R. 2013. Kiusaaminen päiväkodissa. Kasvu (6), 17-19.
- Miettinen, T. & Piironen, E. 2014. ”Se, et ihan pienestä pitäen”: Päiväkotikiusaaminen varhaiskasvattajien näkökulmasta. Tampereen ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 25.3.2016]. Saatavana: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/80195/Miettinen_Tarja_Piironen_Essi.pdf?sequence=2
- Nummenmaa, L. 2010. Tunteiden psykologia. Helsinki: Tammi.
- Peltonen, A. & Kullberg-Piilola, T. 2000. Tunnemuksuu. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Repo, L. 2015. Kiusaaminen ja sen ehkäiseminen varhaiskasvatuksessa. Helsingin yliopisto. Käyttäytymistieteellinen tiedekunta. Pro gradu -työ. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 27.2.2016]. Saatavana: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/154445/bullying.pdf?sequence=1>
- Repo, L. 2015. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Reynolds, C. R. & Kelley, M. L. 1997. The efficacy of a responsecost-based treatment package for managing aggressive behavior in preschoolers. Behavior Modification, 21, 216-230.
- Salmivalli, C. 2005. Kaverien kanssa: Vertaissuhteet ja sosiaalinen kehitys. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Sassi, S. 2014. Päiväkotikiusaaminen: Lastentarhanopettajien, lastenhoitajien ja vanhempien näkökulmasta. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro gradu -työ. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 27.2.2016]. Saatavana: <http://herkules oulu.fi/thesis/nbnfioulu-201409121862.pdf>
- Soudunsaari-Väisänen, M. & Häikiö, S. 2014. Hoito- ja kasvatushenkilöstön kokemuksia lasten välisestä kiusaamisesta ja sen ehkäisystä päiväkodissa. Oulun ammattikorkeakoulu. Sosiaaliala. Opinnäytetyö. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 25.3.2016]. Saatavana: https://www.theseus.fi/xmlui/bitstream/handle/10024/86226/Haikio_Sirpa_Soudunsaari-Vaisanen_Minna.pdf?sequence=1
- Suomalainen, T. 2015. Lapsuuden arpia. Tehy (2), 28-29.

Thompson, D., Arora, T. & Sharp, S. 2002. *Bullying: Effective strategies for long-term improvement*. London: RoutledgeFalmer.

Tuomi, J. & Sarajarvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Webster-Stratton, C. 2011. *Kuinka edistää lasten sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja*. Espoo: profami oy.

Yleissopimus lapsen oikeuksista. 2016. *Yleissopimus lapsen oikeuksista*. [Verkköjulkaisu]. Helsinki: Unicef. [Viitattu 3.2.2016]. Saatavana: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/>

LIITTEET

Liite 1. Saatekirje

Liite 2. Teemahaastattelurunko

LIITE 1. Saatekirje

Hyvä päiväkodin kasvattaja!

Olen Sari Toija ja opiskelen Seinäjoen ammattikorkeakoulussa sosionomiksi. Teen opinnäytetyötä ja opinnäytetyöni aiheena on kiusaamisen ennaltaehkäiseminen ja siihen puuttuminen päiväkodissa. Kerään aiheeseen liittyvää aineistoa haastattelujen avulla ja tarvitsisin 6-10 päiväkodin kasvattajaa vastaamaan haastatteluuni. Kasvattajat voivat olla lastentarhanopettajia ja lastenhoitajia. Olen saanut *** kaupungin varhaiskasvatuspäälliköltä luvan haastatella.

Opinnäytetyöni tarkoitus on tutkia, millaista kiusaaminen on päiväkodissa ja selvittää millaisilla keinoilla kasvattajat pyrkivät ennaltaehkäisemään kiusaamisen syntymistä päiväkodissa ja millaisilla keinoilla kasvattajat puuttuvat kiusaamistilanteisiin. Tarkoitukseni on tutkia päiväkodeissa työskentelevien kasvattajien näkökulmaa päiväkotikiusaamiseen. Toteutan haastattelut teemahaastatteluina haastattelun jokaista vastaajaksi lupautunutta kahden kesken yksilöhaastattelulla haastateltavan työyksikössä.

Nauhoitan ja lopuksi litteroin tekemäni haastattelut. Säilytän tekemäni haastattelut ja aineistot luottamuksellisesti itselläni, eikä niistä tule kukaan tunnistamaan haastateltavaa tai haastattelupaikkaa. Tuhoan keräämäni aineiston sitten, kun tutkimusaineisto on analysoitu ja tutkimus on valmis. En luovuta tai julkaise salassa pidettäviä asiakastietoja. Haastateltavat saavat osallistua tutkimukseen nimettömänä ja vapaaehtoisesti.

Tarkoitukseni on tehdä tutkimukseen kuuluvat haastattelut syksyn/talven 2015 aikana, mutta mahdollisesti joitakin haastatteluja vielä keväällä 2016. Haastattelujen tulosten analysointi on tarkoitus tehdä talven 2015 ja kevään 2016 aikana. Opinnäytetyöni on tarkoitus olla valmis toukokuussa 2016.

Yhteystiedot: Sari Toija, puhelinnumero, sari.toija@seamk.fi

Opinnäytetyön ohjaaja: Helena Järvi, puhelinnumero, helena.jarvi@seamk.fi

LIITE 2. Teemahaastattelurunko

Teemahaastattelu

Taustatiedot

- Ammattinimike
- Ryhmän lasten ikä
- Kauanko olet työskennellyt päiväkodissa?

Kiusaamisen määritelmä

- Mikä mielestäsi on kiusaamista?
- Kuinka tunnistat kiusaamisen päiväkodissa?
- Esiintyykö päiväkodissa kiusaamista? Kuinka usein? Millaista?

Kiusaamisen ennaltaehkäiseminen päiväkodissa

- Millaisilla keinoilla pyrit ennaltaehkäisemään kiusaamisen syntymistä päiväkodissa? Minkä ennaltaehkäisykeinoon olet kokenut tehokkaimmaksi?
- Onko päiväkodissa laadittu kiusaamisen ehkäisyn suunnitelma?

Kiusaamiseen puuttuminen päiväkodissa

- Millaisilla keinoilla puutut lasten kiusaamistilanteisiin päiväkodissa? Minkä puuttumiskeinoon olet kokenut tehokkaimmaksi?
- Millainen vaikutus kiusaamiseen puuttumisella/puuttumatta jättämisellä on lapselle?
- Kuinka usein päiväkodissa puututaan kiusaamiseen?

Tieto kiusaamisesta

- Onko päiväkodin työntekijöillä riittävästi tietoa kiusaamisesta ja keinoista puuttua kiusaamiseen?
- Puhutaanko kiusaamisesta lapsille?

Tulevaisuuden keinot

- Mitä toivoisit kiusaamisen ehkäisemiseksi jatkossa tehtävän?